

Sorozatszerkesztő
Albertini Béla

Szerkesztette
Kemenesi Zsuzsanna

Tipográfia
Papp László

A kiállítás helye
Csokonai Galéria
Kaposvár, Bajcsy-Zsilinszky Endre utca 10.
Nyitva 2005. május 27-től június 27-ig, naponta 9-től 17 óráig

ISSN 1786-2949
ISBN 963 86794 0 9
Kiadja a Kaposvári Egyetem Művészeti Főiskolai Karának kiadója

Felelős kiadó
dr. Leitner Sándor

A fotóriporter és képszerkesztő szak kiállítási katalógusai, 6.

Kaposvár, 2005

FÉNER TAMÁS

C O R P U S

1964 – 2004

ELŐSZÓ

„Ha a képet nem kíséri valamilyen szöveg (...) védtelennek, elveszettnek hat, akárha a maga pőreségében lenne kitéve a világ szeme elé. A képek szöveg nélkül olyan kínosan hatnak, mint a meztelen ember a nyilvánosság előtt. A képeknek feltétlenül szükségük van valamilyen textuális bikinire, ha másra nem, a művész nevével és a mű címével ellátott képaláírással (még ha a cím a legrosszabb esetben mindössze annyi is, hogy Ruhátlanul, azaz Cím nélkül)" – írja eszmefuttatásában Boris Groys.

Érzékeny terület, az ahol a nyilvánosság és magánszféra határai húzódnak. Abban a társadalomban, ahol a nyilvánosság tere belenyúlik a magánterület fennhatósága alá, ott politikai diktatúráról beszélhetünk. Ha az intimitás tere tolódik ki a köztér tartományaiba, akkor az a legvalószínűbb, hogy egy erkölcs nélküli társadalomhoz jutunk. Hogyan találja meg Féner Tamás a helyét a kettő között meghúzódó skálán? Vagy úgy is fel lehet tenni a kérdést, hogy hogyan találhatja meg az ember a helyét, amikor mindkettő megadatott neki az életben, alkalma nyílt helytállni a politikai diktatúrában és egy erkölcs nélküli társadalomban egyaránt.

Nem tudok anélkül tekinteni ezekre a képekre, hogy ne azt a 40 évet látnám, azt a negyvenet, ami nincs is rajta a képeken. Azt a negyvenet, amiről nem is készült itt fotó.

Hajlamos vagyok a dolgok közötti lehetséges viszonyokat és párhuzamokat látni egyfelől. Másrészt itt van az a készítés, hogy elbeszélésként kezeljem őket. Az 1964-ben Schaár Erzsébet alakjainak társaságában készült akt fotográfia, és a 2004 tele körül készült sorozat arról a szellemi közösségről vall, amit Schaár Erzsébet és Féner Tamás vállalt, igazából a magának a térnek való sajátos elkötelezettségről. Azoknak a gondolatoknak a megjelenítése, amelyet Schaár Erzsébet utcája a pécsi Káptalan utcában kínál fel, hogy a negatív tér, valaminek a hiánya is konstruáló erő, ezekre a fényképekre is érvényes. Ahogyan Féner Tamás vallja, „ha az ember nem is használja ezt ki teljes dimenziójában, de nagyon fontos, hogy tudjuk: mi az alany állítmány, tárgy, határozó, jelző – képben is. Meg kell csinálni. A mai napig így próbálok a dolgokat megélni, feldolgozni”.

Féner Tamás sorozatát a képek között kitöltött idő építi fel. Én valahogy az időben lezajló és a térben kiterjedő dolgokban hiszek. Szemben a virtuális terekkel, digitális könyvekkel, formázatlan drótpostákkal, és chateknél – valaminél, ami még az e-mailnél is gyorsabb. Kezdem szeretni azokat a dolgokat, amelyeknek adottak a koordinátái, valahonnan valahova tartanak. Szívesen hivatkozom itt Arisztotelészre, aki szerint ami a képzeletben kezdődik, a valóságban ér véget.

Tiszteletem Féner Tamásnak
Kemenesi Zsuzsanna.

BESZÉLGETÉS FÉNER TAMÁSSAL

2005. március, április, május

– *Meddig tudsz visszaemlékezni fölmenőidre?*

– Nagyon röviden tudok visszaemlékezni, de két-három évvel ezelőtt előkerült egy amerikai pofa, aki azt mondta nekem, hogy „én is Féner vagyok”. Na, az én tudomásom szerint a világon én voltam az utolsó előtti. Az utolsó a fiam, aki nem hajlandó megnősülni. Az amerikai úr azt bizonygatta, hogy ő Féner, sőt a kedvenc hobbija, hogy a Fénerék családfáját kutatja, és összeírt 240 amerikai Féner, ami nagy meglepetés, tehát az emlékezetem a historiográfia esz-közével ki van tágítva.

Volt egy apai nagyapám, akit nem ismertem, az ő testvére volt az a Féner Ferenc, aki kitanorogva sokasodni kezdett. Apai nagyanyámat ismertem, ő a konyhában halt meg negyvenötben, hasmenésben, miközben egy pohár bort kért. Anyai nagyapámat, nagyanyámat jól ismertem, ők Komáromban tönkrementek az első világháború után. Amikor feljöttek Pestre a Holló utcában volt egy ócska papírpincéjük, amiből nekem nagy hasznom volt, amikor megtanultam olvasni, mert korlátozás nélkül válogathattam a pincében a könyvek között, ám ezek szomorú véget értek, mert nem volt pénzünk tüzelőre, ezért a könyvek a fürdőszoba hengeres kályhájában fejezték be pályafutásukat, így az Uránia számos kötete is.

Ennyit a nagyszülőkről, akikre emlékszem. Anyai nagyapám elborult elmével halt meg, anyai nagyanyám viszont nagyon sokáig élt velünk, túlélte

anyámat is, és ambicionálta, hogy megérje a száz évet. Apai nagyanyám, akiről mondtam, hogy a konyhában halt meg, filmjelenet alapjául szolgált Simó Sándornak *Apám néhány boldog éve* című filmjében, amikor halottakkal szánkázna a temető melletti dombon. El kellett a grószmuttit temetni. Deszka nem volt, loptunk a Duna-parton egy csónakházból egy kielbootot, amit kettéfűrészeltünk, a két végét beszögeztük, ebbe tettük a nagymamát.

– *Ez mikor történt?*

– Negyvenöt januárjában. Talpat ácsoltunk ehhez a koporsóhoz és kihúzkodtuk a nagymamát a temetőbe.

Apámnak hét testvére volt. Közülük néhányat kvázi azonos hatékonysággal irtottak ki a románok és a magyarok Erdélyben. Egy emigrált Amerikába, a Józsi, ő egy fényes elme volt.

– *Tehát a családod erdélyi volt?*

– Abszolúte.

– Közelebről?

– Beszterce, Várad. Mulatságos, hogy amikor apám meg anyám azt akarták, hogy ne értsem, amit egymás között mondanak, akkor németül beszéltek, ha a Féner testvérek társalogtak olyasmiről, ami nem rám tartozott, akkor románul beszéltek. Az egész nemzetiségi konfliktus a számomra azért furcsa, mert az itt élő magyarság túlnyomó részének másod- harmadíziglen van erdélyi kötődése, és ennél fogva természetes érdeklődése is e tárgykör iránt.

– *Az én apám is Erdélyből jött...*

– Tehát volt apai ágon a Józsi, a Sanyi, aki ötvenhatban emigrált Izraelbe, a lányai – két lánya volt –, akik ott éltek. Apám testvérei közül egy, a Jakab meghalt az első világháborúban, kettő vagy három pedig Erdélyben. Volt egy Rózsi nevű nagynéném, aki Pesten élt, és halt meg, ő a Teleki téri piacon volt handlé. Ő a család szégyene lett, mert nem váltott iparengedélyt, hanem feketén árulta a rongyos gatyákat.

– *Apád mivel foglalkozott?*

– Apám, kérlek szépen, amikor talán tíz éves lehetett, akkor az apja, tehát a nagyapám úgy gondolta, hogy ő eleget keresett a gyerekekre, jó zsidó ember módjára beült a templomba tanulni, és a hét gyereket szétküldte a világba, hogy éljenek meg. Apám átjött Magyarországra. Már Erdélyben is kereskedelemmel foglalkozott.

– *Ez mikor történt?*

– Ezt meg tudom nézni, megvannak az iratok. Azt tudom, hogy 1906, 1908 körül kapott egy segédlevelet. Nagy üveges cégeknél volt. Az első világháborúban bevonult, Albániában megsebesült, lett mindenfajta kitüntetése, amiket aztán a második világháború idején eljátszottam. Na, nem makaón.

Apám az első világháború végén még berukkolt vöröskatonának, rádiós volt a szolnoki csatában, erről van fénykép is. A háború után egyrészt tagja volt a Frontharcos Szövetségnek, másrészt szociáldemokrata párttag volt. Hogy ez a két dolog hogy fért össze, azt elég nehezen tudom elképzelni.

A harmincas évek elején apám akkori főnökének egy nagy üveg-porcelán üzlete volt az egykori Népszabadság-székház helyén. Apám fő anyagbeszerző és raktárvezető-féle volt nála, s az ő anya-

gi támogatásával nyitott egy saját üzletet a Hunyadi téri csarnok oldalában, a Hegedüs Sándor utcában, amit most Szófia utcának hívnak, az nyitva volt, amíg a zsidótörvény nyomán be nem csukatták, negyvenötől megint kinyitott, aztán negyvenkilencben államosították. Egy üveg-porcelán, díszműáru üzlet volt.

– *Hogy élted, éltétek át a vészkorszakot?*

– A háború előtt tisztos polgári jólétben éltünk a Király utca 82-ben, cseléd, Fräulein, Kindergarten, egy-két rokon a házban. Egy sarokra laktunk a Hegedüs Sándor utcai üzlettől.

– *A ház a tietek volt?*

– Nem, nem. Ez egy hatalmas többemeletes bérház, megvan a mai napig, egyébként. Ott voltunk a csillagos házak idejéig. Akkor egy kölcsönzött kocsi eloltuk a motyó szükséges részét a Király utca 35-be, nagyanyámnak volt ott egy három szobás lakása, ahol sikerült az egész családot koncentrálni. Úgy értem a családot, hogy az anyai nagyanyám testvéreit és a hozzájuk tartozókat. Aztán bevonultunk a gettóba, a Rumbach utca 5. szám alatt laktunk. A negyedik emeleten. A gettó egy nagy kaland volt. Egy üzlethelyiség a Dob utca és a Klauzál tér sarkán tele volt holttestekkel, de a holttestek és a kirakati roló között rengeteg keksz volt. Azokhoz a kekszekhez mi, gyerekek hozzájutottunk, a holttestek nem okoztak gondot, mert a borzasztó hidegben csonttá voltak fagyva.

Aztán kikerültünk a gettóból, visszamentünk a csillagos házba, ami már nem volt csillagos, zárójelben mondom, hogy teljesen kifosztottak minket, volt ott egy Kovács nevű házmester, aki szintén csomagolt rendszeren.

– *Elemi iskolába hol jártál?*

– A Wesselényi utcai zsidó iskolában kezdtem, ami most megint zsidó iskola lett, elsőtől negyedik jártam oda [VII. ker., Wesselényi u. 44. – A. B.]. Emlékezetes dolgok voltak, táborok, meg minden, de ami emlékezetes számomra az a cserkészcsapat, a 252-es Kiss József cserkészcsapat, ahol én farkaskölyök voltam az Aranypajzs Hordában, és az oly kedves Balu névre hallgattam, amely mint *A dzsungel könyvéből* tudjuk, a medve, ez kecses alakomnak volt köszönhető, és akkor elgondolkodom azon, hogy lehetséges lenne-e ma egy zsidó cserkészcsapat.

– *Ez érdekes kérdés...*

– Csak, gondold bele, akkor ez teljesen természetes volt.

– *A cserkészcsapat névadója egykor A Hét szerkesztője volt...*

–A megújult Cserkészszövetség kapott egy új székházat, most a kilencvenes években. Tudtam, hogy hol van, s akkor csináltam egy buta viccet. Elmentem az új boltba – gyerekkoromban a cserkészbolt a Nagysándor József utcában volt –, és mondtam, hogy szeretnék bevásárolni. Kérdezték, hogy mit kérek. Mondtam, hogy kérek szépen egy farkaskölyök sipkát, aranycsíkokkal. Mondták, hogy az nincs. Tudnak adni egy cserkészkalapot. No, mondtam, a probléma a következő: engem negyven évvel ezelőtt politikai okokból nem avattak cserkészzé, maradtam farkaskölyök, s nem érzem jogszerűnek, hogy cserkészkalapot hordjak, ragaszkodom a farkaskölyök sipkához. Szegény öreg bácsi kis híján rosszul lett tőlem.

Az iskolaépület gettó kórház volt, így a takarítás bizonyos mértékig ránk várt a háború után.

Az iskola megszűnt negyvenkilencben, én az ötödiket állami iskolában kezdtem, ami névlegesen a Kazinczyban volt, ámde igazából nem lehetett, mert még nem volt kész. Úgyhogy elkerültünk a Dohány utca akárhányba. Akkor még nem volt koedukált oktatás, mi fiúk a felső emeleten voltunk, eggyel alattunk a lányok, és miután az épületben a háború előtt leányiskola volt, ahol háztartástant is oktattak, volt egy gázcső, ami levezetett az emeletről a földszintre, a gáznak kellett volna följönni, de a tűzhelyeket akkor már leszerelték. Mi belepisiltünk a gázcsőbe, s lent az egész osztályt eláztattuk. Aztán elkészült a Kazinczy, s akkor odakerültem. Akkor elvégeztem a nyolcadikat, s a Madách Gimnáziumba kerültem.

– *Volt-e olyan tanár az általános iskolában...*

– Volt. Volt. Nekem mindig a magyartanáraimmel volt szerencsém. A Kazinczyban Pánczélnek hívták. Pánczél tanár úr, aki a hozzám hasonló, irodalom iránt érdeklődő gyerekeket a lakásán fogadta, ami a Lovag utcában volt, oda föl jártunk, és okosakat, legalább is én akkor azt hittem, okosakat beszélünk. És volt hetedikről egy tanárunk, Rejtő tanár úr, aki cserkésztiszt volt előzőleg, s kvázi úttörőtáborokat úgy szervezett meg nekünk, mintha azok cserkésztáborok lettek volna; ugyanazokkal a feltételekkel, tehát rengeteg gyaloglás, cipelés, vittük a sok cuccot. Elkerült az osztályból, amikor én nyolcadikos voltam, mert szörnyű bűn derült ki róla: templomi kórusban énekelt és ezért nem volt alkalmas a tanári hivatás gyakorlására. Akkor mi fellázdadtunk, hogy elhelyezték az osztályból, nem akartunk kijönni a teremből, padokkal elbarikádoztuk az ajtót. Jött az igazgató: kérte, ne csináljunk botrányt, mert annak nem lesz jó vége. Ez a két tanár volt rám nagy hatással. A gim-

náziumban, másodiktól fantasztikus magyartanáruknk volt, a doktor Bada Gyula.

– *A Madáchban láttam az érettségi anyakönyvedet. Tudjuk, hogy korábban Robert Capa – eredetileg Friedmann Endre – is ott éret.*

– Ő is ott, a bizonyítványa nem lehetett sokkal jobb, mint az enyém. Tartok tőle.

– *Igen, így volt.*

– Nekem ez nem volt egy dicsőségteljes szereplés, de meg kell mondanom őszintén, engem baromira nem érdekelt a gimnázium, kivéve a magyart. Teljesen idegenül néztem azt, ami a gimnáziumban történt.

– *A vizuális kultúrával való fertőzöttséged mikor kezdődött?*

– Apámtól kaptam egy fényképezőgépet 12 éves koromban, fényképezgettem...

– *Milyen gép volt ez?*

– Egy Voigtländer Brilliant, szeretnék most egy ilyen, jó állapotban lévő gépet. Többet is láttam, csak mindegyik ütpecskop volt. Aztán szülői segítséggel lassan cserélgettem fölfelé. A gimnáziumban folyamatosan fényképeztem, voltunk páran, akik fényképeztünk, Berczelly Istvánnak, aki

operaénekes lett, volt néhány fotókönyve, meg volt neki a Hevesy-féle HAFA-sorozat, meg katalógusok a csodálatos Rollopról, Makinákról. Érdekes módon, amikor elkezdtem dolgozni az első gépem egy Makina volt, hát azzal is lehetett fényképezni.

– *Egykor élt az a fordulat: „Makina az urak gépe”.*

– Az is volt, a mai napig jó márkának tekinthetjük.

A gimiben nagyon erős volt színjátszó kör, amit Bada tanár úr istápolta, előadtuk az Ember tragédiáját, az Antigonét, Vörösmartytól A fátyol titkait. Akkor én már fényképeztem. Az utóbbi darabban nem léptem föl, az első kettőben viszont jelentős szerepeket

játszottam. A gimiben készített pár képem meg is jelent a *Szabad Ifjúságban*. Akkor ismerkedtem meg a Bass Tiborral, aki akkor a lapnál fotórovat vezető volt, kicsit bánt engem, hogy a Simon Miska könyvében „sch”-val írják a nevét. [Az optikusműszerész képzettségű Bass Tibor (1909–1973) Kassák Lajos *Munka-körének* szociofotós tagja volt, a harmincas évektől az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja.

– Az itt érintett könyv: Simon Mihály: *Összehasonlító magyar fotótörténet*. Bp.: Magyar Fotográfiai Múzeum, 2000. – A. B.]

– *Én láttam olyan levéltári dokumentumot a harmincas évekből, ahol szintén „sch”-val írták a nevét.*

– Szóval dolgoztam a Szabad Ifjúságnak.

– *Milyen képeket készítettél?*

– Hát a színjátszó kör életéről, meg talán az iskolai sportkorról. Ezek voltak, amik megjelentek, az egy vicces dolog, hogy egy doboznyi régi képet odaadtam a Fotómúzeumnak, és volt olyan kép közöttük, amit ma is elfogadnék, vállalnék. Különösen *A fátyol titka*iból.

– *Ez az előéletem a Film, Színház, Muzsikához?*

– Mondhatni.

– *Emlékszem, egyszer meséltél arról, hogy hogyan kerültél ahhoz a laphoz...*

– Pisilés által. Nem vettem fel az egyetemre, hozzájárulhatott, hogy „kispolgári”-nak minősült a származásom, pedig az apám párttag volt, amikor a párt-egyesülés megtörtént 1948-ban, őt átvették a szociáldemokrata pártból. De csak az volt a pártmunkája, hogy az MSZBT, a Magyar Szovjet Baráti Társaság kerületi kórusában énekelt.

[A leérettségizett, de az egyetemről eltanácsolt Féner Tamás és Bass Tibor 1957-ben egyszer egymás mellé kerültek egy kicsi helyiségben, ahol a férfiak állni szoktak. Bass kérdezte az ifjú ismerőstől, mivel foglalkozik most. Féner elmondta a vele történeteket. Bass Tibor, aki munkásmozgalmi múltja miatt befolyásos káder volt, akkor éppen ajánlhatott valakit a *Film, Színház, Muzsikához*, de az adott pillanatban nem volt jelöltje. Így kapóra jött neki Féner elegettsége, s őt javasolta a laphoz fotóriporter-gyakor-

noknak. A rögtönzés eredménye: Féner Tamás 1986-ig a *Film, Színház, Muzsikánál* dolgozott; mint látni fogjuk, emelkedő pályát megélve. A. B.]

– *1957-ben a belpolitikai viszonyok elég sajátosak voltak. Érződött ez a Film, Színház, Muzsikánál?*

– A kulturális újságírás más, mint a politikai. Hogy ki-nek milyen a jó érzése, a rossz érzése, nem emlékszem, hogy különösebben megnyilvánult volna. Különben is, a fotósok akkor is a szerkesztőség páriái közé tartoztak. Mély beszélgetésekbe nem szokták őket bevonni, vagy ha bevonták, akkor meg a fotósoknak ment el a kedvük. Ami a politika meglepő fordulatait illeti, azok természetesen lecsapódtak a szerkesztőségben. Ezek ma már inkább anekdotikus értékűek.

– *Ki volt akkor a lap első számú fotóriportere?*

– Kotnyek Antal volt a lap fotográfusa. [Kotnyek Antal (1921–1990) szobrászként végzett a Képzőművészeti Főiskolán, de szülei kívánságára fényképész lett. 1983-ig dolgozott a *Film, Színház, Muzsikánál*. – A. B.] Bedolgozott külső munkatársként Rékai János, és alkalmanként fotográfált a lapnak egy Melega Pál nevű, teljesen eltűnt kolléga.

Amikor odakerültem gyakornoknak a Kotnyek mellé, ezt eléggé nehezényezte, mert ő elígérkezett a Schiller Frédinek, mármint az idősebbnek, hogy a Frédit fogja odavenni. De ő akkor még nem érettségizett [Ifj. Schiller Alfréd (1940–1992) fotóművész, fotóriporterként kezdte a pályáját 1958-tól – A. B.] s én kerültem oda Bass Tibor révén. Kotnyek ezt úgy dolgozta föl, hogy ütött-vágott, ahol ért néhány évig.

– *Mivel foglalkoztál akkor, mint alkotó fotográfus?*

– Kérlek szépen, én nem alkotó fotográfusként kezd-

tem a pályámat. Élénk mozgalmi életet éltem a kerületi úttörőmozgalomban: táborok vezetése, gyerekkel való foglalatosság töltötte ki a szabadidőmet. Aztán ötvenhétől a lap. Elég sokat kellett dolgozni. Volt olyan év, amikor közel négyszáz riportot készítettem. Most, hogy a Kincsesék leltározták az anyagomat, ez kiderült.

– *Elég fiatalon önálló egzisztencia lettél, gondolom, körülnéztél a szoknyák körében is...*

– A napi szükségletek kielégítésére többé-kevésbé körülnéztem, de eszembe nem jutott, hogy lekössem magam, ez sokáig föl sem merült. A szakma is elég sok munkát adott. Ötvenhat után belevetettem magamat a közösségi életbe, némi rövid KISZ-beli vitézkedés után elvonultam az úttörő mozgalomba, mert mint mondtam, annak volt valami értelme. A kerületi ifivezetők főnöke voltam, táborokat szerveztem. Ebben a körben én voltam az, akinek volt cserkészültja, tehát volt fogalmam arról, hogyan működik az ilyesmi.

Visszatérve kérdésedre, vonzó, koedukált táboraink voltak. Egyszer napokon át szakadó esőben élt egy tábor. Az orvosunk is megbetegedett influenzában, s ő azt mondta, hogy gyógyszerizzem be az egész csapatot, de mivel itt nagy lányok is vannak, tizenhat és huszonöt év közöttiek, készüljek fel arra, hogy számítani lehet egyéb problémákra is. Így én az egész tábor megettettem Aspirinnal és Meristinnel. Ugye, a Meristin menstruációs görcsökre való. Ötszáz tablettásak voltak az üvegek, s előbb fogyott el az Aspirin. Én nem vettem észre, hogy a fiúkat volt szerencsém Meristinnel ellátni. Nekik nem is lettek menstruációs problémáik, viszont igen csak megfáztak. Szóval megéltünk vidám eseteket ...

– *Mivel a fényképeid zömmel a színház és a filmesek világában készültek, nyilván ismeretségekre is szert tettél ebben a körben...*

– Valóban abban a körben mozogtam. Ugyanakkor én elég korán, a hatvanas évek elején elkezdtem ab-bahagyni a színpadon történő, rekonstruált jelenetek fotográfálását, inkább a páholyból, egy szerzett teleobjektívvel fényképeztem. Egy kollégánóm elterjesztette: olyan rút, ostoba és gátlásos vagyok, hogy nem merek megjelenni a színészek előtt. Ezért fényképezek teleobjektívvel. Ezt persze visszamondták nekem a színészek. Mókás eset, de valami volt a do-logban. Nehezen oldódtam fel közöttük, bár közel harminc évet lehúztam a *Film, Színház, Muzsikánál*, pontosan huszonkilenc egész hét tized évet, fél kezemen meg tudom számolni azokat a színészeket, akikkel a jó ismeretség szintjéig eljutottam. A jó ismerősök többnyire balett táncosok, koreográfusok voltak. Volt néhány megtisztelő kapcsolat is, mint például az Operaház balett igazgatója, Lőrinc György, Lőrinc mester. [Lőrinc György (1917–1996) táncművész, balettmester, koreográfus 1961-től volt az Operaház balett együttesének igazgatója – A. B.] – *1966-ban lettél szövetségi tag. Milyen volt akkor a Szövetségbe való bekerülés?*

– Bizonyos mennyiségű pályázaton kellett szerepelni, be kellett adni képeket. Nem igen ostromolták hivatásos fiatalok a Szövetséget, úgyhogy nem volt nagy móka oda bekerülni. Nagyon nem rázott meg a történet. Pár pályázaton részt kellett venni, ez valamilyen ismertséget jelenthetett, gondolom. Sokat publikáltam a *Film, Színház, Muzsikában*. Szóval tipikus induló pálya volt az enyém, az akkori szokások szerint.

– *Beszélj az 1966-ban alakult Nadar csoportról!*

– A dolog úgy kezdődött, hogy Végvári Lajos, aki művészettörténész volt a Képzőművészeti Főiskolán, elkezdett érdeklődni a fényképezés iránt. Ő más rápillantásban látta a fotográfiát, mint a fotográfusok. Lajos volt a nagy teoretikus, ő a *műtárgyat* szerette. Én jártam hozzá az újságíró iskola után a Képzőművészeti Főiskolára, mint rendkívüli levelező hallgató. Engem azzal bájolt el, hogy ha elmentünk egy múzeumba, és meglátott egy műtárgyat, a gyönyörűségtől a nyála csorgott, élvezettel tudott beszélni róla. Kevés ember van, akitől sok alapvető igazságot tanultam, az egyik Végvári volt, aki azt mondta, hogy a műtárgy nem csak és nem feltétlenül spekulációra való, hanem szenzuálisan is élveznivaló dolog. Egy fotós bulin felvetődött, hogy kellene valami szerveződés a fotósoknak, s akkor Végvári összehívott egy társaságot. Egyrészt akiket ő az amatőr mozgalomból sokra tartott: Weszelits Jenőt Szombathelyről, Fejér Istvánt Egerből, és a profik közül azokat, akiknek a munkáit ismerte: Kovács Tamást, Korniss Pétert, Hemző Károlyt, Módos Gábort, Schwanner Endrét, Bíró Klárit, meg engem. Ezekre a nevekre emlékszem. Ma már nem tudnám elképzelni, hogy profik és amatőrök olyan jól megférjenek egymással.

Végvári professzori szobájában a Képzőművészeti Főiskolán volt tea és keksz. Ő minden alkalommal tartott egy előadást, már nem tudom, milyen témákról. Havonta találkoztunk, s mindig két embernek kellett hozni képeket, volt kipakolás és kőkemény vesézések estek. A dolog nagyon jól működött, mert az amatőrök a maguk módján teljesítőképes emberek voltak, a profik pedig, mint többé-kevésbé pályakezdők az első komoly munkáikkal tud-

tak kirukkolni. Rendeztünk nyári táborokat, az elsőt Oroszlányban, jártunk Majkon fényképezni, igazi fotótábor volt. Lehetett dolgozni, nekem is van olyan képem, ami a mai napig használható, és ebben a táborban csináltam. Volt egy tábor Siklóson, aztán volt két kiállítása a társaságnak.

Voltak a Nadar életének mulatságos dolgai is. A főiskolán teát főztünk, mert a teaivás és kekszropogtatás az úri lét szinonimáját jelentette. A tanári szobában az íróasztalon kívül volt egy könyvespolc, egy dívány és egy mosdó. A díványt és a mosdót egyszer csak egy függöny takarta el a betóduló ifjak szeme elől, s amikor vizet akartunk venni a teához, hogy is mondjam, kiderült, hogy bent van a madár a kalickában, mert Lajos beleszeretett egy tanítványába, Máger Ágnes festőnővendékbe, aki ott volt a függöny mögött. Aztán a tanár úr hamarosan el is vált, és feleségül vette a tanítványát, akivel Miskolcra költözött.

A Nadar nagyon jól működött egy darabig. A baj ott kezdődött, hogy a profi fotósok nagyon sokat fényképeztek, hiszen ez volt az életük, viszonylag könnyen tudták teljesíteni azt a penzumot, hogy bizonyos időszakonként a Nadarba munkákat kellett hozni, az amatőröktől pedig komoly anyagi erőfeszítést kívánt a dolog, s ők lázadoztak, hogy ez így nem igazságos.

De úgy emlékszem, hogy a dolog akkor esett végképp szét, amikor Végvári föl akart venni még egy fotográfusnőt a társaságba, aki, hogy mondjam, nem a közösségbeli alkalmazkodásáról volt nevezetes. Mi akkor keményen ellenálltunk, s ekkor a csoport megszűnt. Viszont azóta is a társaság egyes tagjai, akik ott együtt voltak, jó szívvvel emlé-

keznek egymásra. Volt egy visszatekintő kiállítás is a húsz éves évfordulón az Ernst Múzeumban, 1986-ban.

– *Az első, 1969-es Fészek-beli kiállításod alanyai a művészvilágból kerültek ki...*

– Abból. Ez a *Film, Színház, Muzsika* mellékterméke volt; bár túlterjedt a színi világon, s ez azért történt így, mert dolgozott a lapnál egy fantasztikus újságíró, a Gách Marianne, aki Heltai Jenőnek volt a nevelt lánya, neki kitűnő kapcsolatai voltak, és így a képzőművészetet is bekapcsolta a *Film, Színház, Muzsika* érdeklődési körébe. Az igazat megvallva a lapnál töltött utolsó 10–15 évemben már nem nagyon érdekelt a színház. A képzőművészet annál inkább. Kasák Lajostól Ruzicskay Györgyig, némelyik esetben, büszkén mondhatom, hogy barátság is lett az ismeretségből. Bálint Endre, Gyarmathy Tihamér, Losonczy Tamás, Gyémánt László, Lakner László, Schaár Erzsébet, Segesdi György – ők voltak a fontosak az életemben.

Említsük meg Molnár Éva nevét a Fészekben, aki hála Istennek a mai napig ott van, mint könyvtáros, ő talált meg valahogy engem, s akarta, hogy legyen kiállításom.

– *A műcsarnoki kiállításodnak már jelentős visszhangja volt...*

– Ott a Fészek-beli nyomon haladtam, de már nagyon sok olyan dolog volt, amit a *Film Színház Muzsikától* függetlenül, a magam igényéből csináltam. Egy nagy Barcsay Jenő-anyag volt benne, egy árvízi anyag, Sándor Pál filmjeit végigkísértem, azokból néhány; sok táncos, főleg próbatermi felvétel volt benne, amiket a magam kedvére csináltam, sok olyasmi is kapott helyet, ami már nem kötődött any-

nyira a *Film, Színház muzsikához*, de abba a szellemkörbe tartozott. Ez volt a *pötyögtetősfotográfálás*, amikor nincs egy eleve meghatározott koncepció, hanem az ember megpróbál jó képeket csinálni. Ez a fajta fényképezés számomra véget ért a műcsarnoki kiállítással.

– *Visszakanyarodva a magánélethez, mikor nősültél meg?*

– *Zebuka*, a Viktor hatvanhétben született, tehát hatvanhatban, vagy hatvanhétben nősültem. Csak néhány hónapig tartott a dolog.

– *Feleséged szakmabeli volt?*

– Igen. Ugy ismerkedtünk meg, hogy ő az Athenaeumban volt nyomdai fényképész. Soproni, az akkori igazgató olyan szigorú technológiai követelményeket írt elő, hogy azok gyakorlatilag tönkretették a képet, s a csaj hajlandó volt kockáztatni a munkahelyét, hogy az én képeimet normálisan dolgozzák fel. Így ismerkedtünk meg, aztán egyszer-párszor voltunk közösen társaságban, aztán valahogyan összekeveredtünk. Ebből lett *Zebuka*. Gyakorlatilag három-négy hónap után elváltunk, formailag ez sok-sok évvel később következett be.

– *Milyen volt az alkotói gyakorlatod folytatása?*

– Akkor én belehúztam erősen a szociofényképezésbe. Az első nagyobb kaland a cigány-anyag volt, amit úgy csináltam, hogy Schiffer Pál készült a cigányfilmjeire, és két szociológussal, Kemény Istvánnal és Solt Otíliával járták a cigánytelepeket. [Schiffer Pál: *Mit csinálnak a cigánygyerekek?* (1973) – A. B.]

S akkor én is mentem velük, kvázi motívumot fényképezni, de hát azt csináltam, amit akartam, s a belépésem nagyon jó volt ezekre a helyekre, mert

mind Kemény, mind Solt jól kezelték a dolgokat. Fantasztikus személyi hitelük volt, amiből rám is ragadt. Mind az információ, mind a metodika áradt a fejükből, s akkor láttam, hogy ezt a dolgot meg kell próbálni megérteni, sok szociológiai irodalmat kellett olvasni. A fontos könyvek a mai napig megvannak otthon.

Az első teljesen, szellemileg is önálló produkcióm az bányászokról szóló képsor volt, azóta minden anyagomat ugyanazzal a módszerrel készítem: megpróbálom végiggondolni a tételt, s akkor keresni egy olyan formát, amelyben ezeket a problémákat meg lehet fogalmazni. Analízis, szintézis, stb. Azután már csak le kell fényképezni. Egy kínai filozófus mondta, hogy ha az ember tigrisre megy vadászni, akkor a tigrist először fejben kell elejteni, maga a dolog aztán már megy magától.

A bányász sorozat arról szólt, hogy ott a munkakultúra és a bányászok szociális helyzete nem volt fedésben. Magas presztizsű munka, szervesen szociális struktúra. Magyarul nem volt lakás. Sem. Akkor tőlük függött az ország gazdasága, na most ehhez képest úgyszólván nem volt hol lakniuk. Erről szólt a történet. Ehhez meg kellett keresni a formát. Keresni egy olyan brigádot, ahol mind a négy klasszikus munkás életforma, tehát a *parasztizáló*, a patriarchális, a társadalmilag feltörekvő, és a beilleszkedett, a proletarizálódó életforma megvan.

– *Ez volt a Cserhalmi brigád?*

– Ez volt a Cserhalmi brigád. Nagyon sok bányában, nagyon sok brigádnál voltam egy pár napot, amíg megtaláltam azt, amit kitaláltam. Ez volt az első ilyen sorozat.

– *Korábban a szociofotósok elsősorban a paraszti életre figyeltek...*

Ezt a két sorozatot, a cigányt és a bányászt Végvári Lajos állította ki először, ő akkor került Miskolcra. Összekötötte élete útját az új nejevel, így ment oda. Miskolcon volt egy kiállítóhely. Ott Végvári megrendezte a tárlatot, s utána hívták a kiállítást Debrecenbe, ahol volt egy szerény értelmű medvebocs, akit úgy hívtak, hogy Gyarmathy Kálmán, mit ad Isten, megmaradt bennem a neve. Azt mondta, hogy szívesen fogadja a bányászokat a Megyei Művelődési Központban, de a cigányok nélkül, mert Magyarországon cigánykérdés nincs. Mire mondtam, egyrészt így a kiállítást nem adom, másrészt ő egy nagy – na, hagyjuk. Mint az angol mondja: megfelelő embert a megfelelő helyre.

– *Népművelő körökben nagy sikere volt...*

– Hát az egy másik dimenzió.

Aztán ez a kiállítás kiegészült két másik sorozattal, egy Csepelről készült fekete-fehér anyaggal, meg egy olajkutató brigádról, s ezt a boldog emlékű Munkásmozgalmi Múzeumban Esti Béla igazgatása idején mutatták be. Azt hiszem, ő pontosan tudta, hogy miről van szó, mellékesen a felesége fotótörténész, Jalsovszky Katalin. Volt egy remek helyettese, a Szikossy Ferenc, aki tartotta a hátát ezért a kiállításért. Eltakarította az akadályokat az útból.

Volt később színes kiállításom is Csepelről, a martin-üzemről. Amikor ezt készítettem, akkor azt mondták nekem, hogy csepeli martinnak az a baja, hogy a második világháborúban elfelejtették lebombázni, és most nem tudnak megszabadulni tőle.

– *Hogy lehetett akkor jó minőségű színes nyersanyaghoz jutni?*

– Az igazság az, hogy a feleségem – akkor már a következőnél tartottam – film forgatókönyvíró. Akkor a segédoperatőrök azzal voltak elfoglalva, hogy nekem lopkodták a filmeket. A filmvégeket, amik bennmaradtak a kazettákban, az utolsó hat-hét-nyolc métert, már nem volt érdemes visszafűzni, megszerezték nekem. Ezeknek a filmeknek két bajuk van. Az egyik az, hogy vesztik a színeiket, a másik, hogy a filmgyár igényeinek megfelelően a filmek karaktere túl lágy, ma már nem lehet őket lenagyítani. A békés Kádár-korszakban egy nagy üzemi laborban egy adag hívó tönkretétele nem volt tétel, meg lehetett azt oldani, hogy levettük a hívási sebességet, s fölnyomtuk a hőfokot, tehát keményítettük a hívást, aztán gyönyörűen lehetett nagyítani a filmről méteresre is. Ma már erre senki sem vállalkozna. Nem tudom, hogy lehetne belőlük kópiát készíteni, legfeljebb digitalizálva, de ez egy picit ellentmond az elveimnek. – *Ebből az anyagból jelent meg a Hétköznapi, 1979-ben a Corvinánál, Vitányi Iván előszavával...*

– Igen, amit a Csurkának kellett volna írni.

– *Igen? Ezt nem tudtam...*

– Volt egy fotográfus, úgy hívták, hogy Reismann János. Répa, aki nagyon jó barátom volt. [Reismann János (1905–1976) fotóművész, fotóriporter; pályafutása hol szerencsésen, hol kedvezőtlenül erősen összefonódott az aktuális politikai eseményekkel – A. B.] Neki mondtam, hogy kellene valaki, aki megírja a dolgot. Ő mondta, hogy beszél a Csurkával, aki a jó barátja volt. Aki állán lecsurgó levestésztával közölte, nem képelem, hogy ő ezt megírja, ezzel nem lehet semmit sem keresni. Akkor az egyéb barátaim

megtalálták a szadesz egyik későbbi fő emberét, Havas Gábort, aki mintegy két évig nem írta meg, így aztán a *népnemzeti*, meg a szadeszes után maradt a *komenista*, bekunyiztam magam Ivánhoz, akit jól ismertem még a Lapkiadótól, Iván akkor egy táncclapot szerkesztett. S mondhatom elég jóban voltunk, vagyunk a mai napig, nem vagyunk összejárós barátok, de létezőnk egymás számára. Bekódorogtam, volt valami sötét hátsó szoba a Corvin téren...

– *A Népművelési Intézetben, amit akkor már Művelődéskutatóknak neveztek...*

– Egészségedre. Szóval bekódorogtam Ivánhoz, aki néhány hét alatt megírta a szöveget.

– *Hosszú pályafutásod volt a Fotóművészet című folyóiratnál. Az 1967-es 3. számban jelent meg először a neved szerkesztőbizottsági tagként. Akkor a szerkesztőbizottság vezetője Ibos Iván volt, a szerkesztő pedig – már hosszabb ideje – Rozgonyi Iván. Az 1970-es 3. számtól aztán te jegyezted a lapot a szerkesztőbizottság vezetőjeként. Egy idő után Rozgonyi is távozott a szerkesztőbizottságból...*

– Ebben nekem oroszlanrészem volt. Kevés dolog van, amit szégyellek az életemben, az egyik az, hogy megbuktattam két hallgatómat, s méltatlanul bántam az Ivánnal. Ezt nagyon szégyellem azóta is. Ivánnal egy baj volt, hogy nem volt időérzéke. A lap negyedéveket késett, ez őt nem zavarta, én megpróbáltam rávenni, hogy ezen változtassunk, megsértődött, felmondott, én meg nem feküdtem keresztbe a küszöbön. Szerettem volna felnőni. Bizonyos dolgokban nekem más nézeteim voltak, mint az Ivánnak.

Szóval Reismannal jóban voltam. Csináltam vele egy életút-interjút. Különböző börtönök színezték az életét. Ő Párizsban kezdte külföldi pályafutását, aztán tanult és dolgozott Németországban, majd 1931-ben a Szovjetunióba ment, mint John Heartfield asszisztense. Járt például Magnyitogorszkban, aztán visszament Párizsba, s ott ragadt. Negyvenöt után hazajött, azután kinevezték Párizsba sajtóiroda vezetőnek, majd sajtóattasénak. A Rajk-per idején hazarágatták, és keményen bekasztlították. Na, a lényeg az, hogy megszületett egy kézirat, mondtam Répának, hogy olvassa el, s aminek a közlésével nem ért egyet, azt húzza ki. Visszahozta a kéziratot, rettenetesen kihúzkodva. Nemcsak a politikailag éles dolgok voltak törölve, hanem azok a sajátos nyelvhasználati ízek is, amelyek az ő magyarságát megkülönböztették mindenki másétól. Megkérdeztem, ki volt az a marha, aki így összekaszabolta a kéziratot, s ő azt mondta, hogy a Csurka. Mondtam, ezt ne tedd velem, van a kéziratból még egy példány, abból csak azt húzd ki, ami téged bánt. Na, visszajött, az anyag még jobban össze volt kaszabolva. Mondom, Répa, mit csináltál? Hát, mondja, nem ő volt. Akkor ki? Azt mondta, az Illyés Gyula. Hát, mondtam, a barátairól megvan a véleményem. Nem tudsz egyedül beszarni, barátokat kell hívni hozzá.

Aztán valamit összeállítottam, de a *kaszab* nyomai megmaradtak.

– *Mi történt a kézirattal?*

– Azt hiszem megmaradt, s lent van a Fotómúzeumban. Egyszer elmegyek és megnézem, hogy jól emlékszem-e a dologra.

– *Készítettél egy filmet is 1974-ben...*

– Hogyne. Az akkori barátaim képzőművészek voltak. A barátaim, kivéve az egy Nadar-beli kalandot, nem szakmabeliek, hanem képzőművészek voltak, meg filmesek. A filmesek között többeknek úgynevezett *játszó fotókat* készítettem, amiket utólag fölvettek, és beleapplikáltak a filmbe. Ahogy már mondtam, a szociofotós munkám úgy kezdődött, hogy Schifferrel eljártam, azután Sándor Pál filmjeibe ké-

szítettem játszó fotókat, és másoknak is, dokumentumfilmekbe és így tovább. Akkor kedvem támadt, hogy én is csináljak egy filmet. A TV dokumentumosztályát Radványi Dezső vezette, akiről most utólag mindenfajta dossziék elővakarásával sok mindent elmondanak, ami igaz is, viszont az is kétségtelen, hogy működőképes ember volt. Jelentkeztem nála egy tervvel, hogy szeretnék csinálni egy animá-

ciós bányászfilmet. Ő mondta, hogy jó. Én írtam egy forgatókönyvet... inkább egy szinopszist. Ő adott stábot, szállásköltséget, kocsit, lementünk Fekete völgybe. Készült a bányászokról egy olyan film, amit ma nem igen lehetne eladni. Ez a bányászokról szóló fura animáció, ahol kihasználtam az animációnak a fura, ugrabugráló mozgását. Ezt ma már mindenki csinálja, de akkor még novum volt. A dolog azzal lett

meghülyítve, hogy a fotóanimációt csak emberekkel csináltam, és ahol a gépek mozogtak, a gépek mozgófilmen voltak, folyamatosan mozogtak, az emberek meg ugrabugráltak. Ez nagyon jópofa volt, s elég macerás munkát igényelt. A trükkasztalon vettük fel a képeket, a képen belüli mozgásokat előre megterveztem, volt egy rajzfilmtervező barátom, Mata János, akitől sokat tanultam. Sikerült találnom egy bá-

nyászt, aki elmondott egy bányászmesét. Ma már ilyesmi elképzelhetetlen, hogy a tíz egynéhány perces filmet több mint száz óráig vágtuk. Sándor Pál akkori vágója, Kármentőné Singer Éva vágta, a mellettünk lévő vágóban napi nyolc órát bugyborékol-tak, mert valami üdítőnek a reklámja készült... Ez volt az egyetlen önálló filmem. Rólam készült több tv műsor, film, miegymás, de az már egy másik történet.

– *A Szövetségben egy idő után elnökségi tag lettél...*

– Elkezdtem ott nyüzsögni, ugye akkoriban mondták, hogy az MFSz rövidítés nem azt jelenti, hogy Magyar Fotóművészek Szövetsége, hanem azt, hogy *Féner Megint Szerepel*. Ez ugyanúgy volt, akkor is mint ma; a dolgok akkor működtek, ha volt egy-két marha, aki azokat hajlandó volt működtetni. Nem kell több, nem kell kevesebb, ennyi kell. Akkor mindenki a hatalmat akarta, működtetni meg nem. S akkor *Cini* bennem partnerre talált, s elég sok mindent átlöcsölt nekem elintézni. [Cini – Zinner Erzsébet (1909–1977) fotóművész, 1961-től 1977-ig a Magyar Fotóművészek Szövetségének főtitkára. – A. B.] Előfordultam mindenféle bizottságokban, ki is tudtam egyet-mást talpalni, ki tudtam igazodni abban a világban. Elég sokáig elnökségi tag voltam, s amikor Cini végleg elment, én lettem a Szövetség főtitkára. 1968-tól nyolc évig tartott a történet. Lényegében nekem az volt a fő munkahelyem abban a nyolc évben. A hülye fejemmel.

– *A Film, Színház, Muzsikánál akkor már rutinból elmentek a dolgaid...*

– Abszolút. Meg akkor nem volt emberhiány. Voltak emberek, én *Szövetségesdit* játszottam. Akkor egy fekete-fehér lap nem volt olyan munkaigényes.

– *Mikor lettél ott riporterből képszerkesztő?*

– Azt hiszem formálisan hetvenhárom-hetvennégyben történt, hogy Hámori kinevezett. [Hámori Ottó (1928–1983) újságíró, író, 1962-től volt a *Film, Színház, Muzsika* főszerkesztője – A. B.] Ott voltam, különböző funkciókban, amíg át nem mentem a *Képes* 7-hez, nyolcvanhatban.

– *Hogy ért véget pályafutásod a Film, Színház, Muzsikánál?*

– Kérlek szépen, az úgy ért véget, hogy Hámori meghalt, egy ideig Sándor Iván szerkesztette a lapot, majd mindenki legnagyobb meglepetésére Iszlai Zoltán kapta meg a főszerkesztőséget, ami úgy történt, hogy neki más lapot ígértek, de azt nem tudták megadni, s akkor mintegy végkielégítésként kapta meg a *Film, Színház, Muzsikát* (1984–1990). Nagyon kedves, finom költő, gyakorlott kritikus, de egy ilyen lapot szerkeszteni nagy falat volt számára. S a lap inkább csak úgy történt vele. A lapban két tendencia viaskodott: egy népnemzeti, és egy nem népnemzeti. Vetélkedtek, ami úgy nyilvánult meg, hogy a népnemzeti tendencia egészen kicsi erdélyi színházakkal kívánta megtölteni a lapot, és voltak, akik úgy gondolták, hogy a Vígszínház érdekesebb a hazai olvasó számára, mint a sepsiszentgyörgyi. Ebből nagy huzakodások származtak.

Akkor a színházi rovat vezetője Róna Kati volt, akinek a férje a Gyapay Dénes. Ő akkor szervezte a *Képes* 7-et. Akkor a Dini még a *Magyar Hírlap*nál volt. Kati kérdezte, nem akarok-e átmenni a Dénes leendő lapjához. Naná, hogy át akartam menni, akkor én már keresgéltem állás után, akkor sem volt könnyű elhelyezkedni ezen a pályán, legalább is én nem értettem hozzá. Akkor nekem már elegendem

volt a bőgatyás színházi újságírásból, és akkor Kati azt mondta, hogy menjek föl a harmadik emeletre, mert ott sül-fő Gyapay és a Szűcs Gábor. S akkor átkerültem a *Képes* 7-hez főszerkesztő helyettesnek.

Egy népnemzeti ifjút annak idején felvettünk a pártba, a Lapkiadó MSZMP szervezetébe, a JAK – József Attila Kör – szószólóját, aki nyilván csak politikai helyállásból erdélyi színházból nősült, s aki aztán az egyik hangadója lett a *Mai Magyarországnak*, illetve a *Magyar Nemzet*nek. Tíz éves évfordulóján, hogy felvettük a pártba, találkoztunk az utcán, nagy társasággal jött, és én meggratuláltam az évforduló alkalmából. *Apinak* hívtuk, Api volt a beceneve. Hát, nem vette egészen jó néven a gratulációt. Annak idején ittunk egyet a felvételére, gondoltam most is iszunk egyet az évfordulóra, de őt cserbenhagyta a humora.

– *Közben voltak további kiállításaid. Melyik volt számodra a legemlékezetesebb?*

– Hát, már említettük, volt a színes Csepel-változat a Munkásmozgalmi Múzeumban, aztán volt egy kiállításom, a Múcsarnokban, ahol sok jó kép volt, de végül a struktúra lett primitív, buta. A *Tükörrepülés* egy nagyon közhelyes dolog lett. Volt benne egy csomó remek kép, de az egész valahogy nem működött. Ez akkor lett számomra ijesztő, amikor a szakmánk egyik abszolút eminens vezetője odajött hozzám révült, boldog szemmel, hogy végre van egy olyan kiállításod, amit én is értek. Na, akkor rájöttem, hogy nagy baj van.

– *A szerelem a repülés iránt...*

– Ez volt az eredmény. Az úgy úgy alakult ki, hogy a hatvanas években egy Ország-Világ riport miatt voltam egy repülő alakulatnál. Akkor sok minden meg-

maradt, hogy ezeken még kell egy kicsit gondolkodni. Akkor gondolkodtam, gondolkodtam, és akkor valahogy sikerült elérnem, hogy azok a katonák, akik egy kicsit nyitottabbak voltak a világ iránt, beengedtek a kecskeméti repülőterre, akkor pár évig lejártam fényképezni, az ott készült képekhez hozzácsaptam még egyéb dolgokat más feszült légkörű munkakörökből, orvos, szobrász, bányász, légtornász, csak ez együtt olcsó volt. Ezt a kiállítást ebben az összeállításban nem mutogattam soha többé, csak néhány jobb képet emeltem ki utólag belőle. Előfordul, hogy az ember mellényül.

Például fényképeztem egy szocio-sorozatot. Szövílány, szülei vidéken élnek, ő munkásszálláson lakik, minden hétvégén hazamegy, aktív KISZ-tag fiúja van. Hónapokig jártam ennek a szerencsétlennek a nyakára, agyba-főbe fényképeztem, aztán lettem a képanyagot, s valahogy nem stimmelt. Végre valaki megmondta az igazit, hogy a csajnak nincs varázsa. Én ezt nem vettem észre. Aztán nem is mutogattam senkinek a képeket. Vannak ilyen hamvába halt történetek.

Aztán jött a zsidó kiállítás...

– *Erről beszélj bővebben, mert emlékszem, hogy ennek 1983-ban érdekes hullámverése volt...*

– A probléma abból indult, hogy meg akartam fényképezni az ötvenes évek Budapestjét. Na most ott, ahol én akkor éltem, az a Kisdiófa utca–Klauzál tér–Dob utca–Wesselényi utca–Dohány utca, ez a környék. A hetvenes évek végén ezek az utcák már tele voltak autókkal. Így nem volt értelme fényképezni. Sétáltam arrafelé, már akkor rég nem ott laktam. Beleütköztem egy-két ismerősbe; valaha ott éltem a Kisdiófa utca és a Király utca sarkán, s akkor vissza-

szívott a történet. Rengeteg anekdotikus elem volt abban, hogy maga az anyag hogyan állt össze, s amiket akkor öntudatlanul, vagy, hogy mondjam, szakmai rutinból csináltam, azt ma fotóantropológiai szempontból, mint technikát mondom el a gyerekeknek, de legalább tudom igazolni, hogy működik a dolog. Találkoztam Kemény Zoltánnal, aki akkor tervező-szerkesztő volt a Corvinánál, kérdezte, min dolgozom, én mondtam, mire ő: nem akarom-e a Corvinánál könyvben megjelentetni. Bart István elfogadta, előbb-utóbb lett belőle könyv, de előbb Hoffmann Tamás megcsinálta a Néprajzi Múzeumban kiállításra. [Hoffmann Tamás (1931) etnográfus, 1969–1992 között a Néprajzi Múzeum főigazgatója – A. B.] Egy nagyon pompázatos kiállítás lett belőle, akkor iszonyú sok pénz volt rá, ami ma elképzelhetetlen, ámde, ámde megjelent a kiállítás helyszínén Mrávik László, aki, hogy is mondjam, akkor Aczélnál volt a fő halljakend, a Kulturális Alosztályon a képzőművészeti ügyek referense, és közölte, hogy Aczél betiltotta a kiállítást.

– *Aczél látta, hogy konkrétan mi készül, vagy csak hallott róla?*

– Nem látta, valaki befújta neki. Aczélban volt egy mélyen kompenzáló, látens antiszemitizmus. Azt hiszem ezt Acél nagyon rosszul találta ki, legalább is a nyolcvanas évek elején. Lehet, hogy korábban volt indok a vallások látványos megnyilvánulásainak lefojtására, de ekkor már más idők jártak. Különösen nevetséges volt az ürügy, hogy egy PFSz-küldöttség éppen akkor tesz látogatást Budapesten, és nem szabad a palesztinokat provokálni.

Akkor már a képek ki voltak téve, kegytárgyak a Zsidó Múzeumból kikölcsönözve, a falak barna ba-

kacsinnal bevonva, s akkor valaki megértette Aczél-lal, állítólag Katona, mások szerint más, de az volt a lényeg, hogy most becsukni nagyobb balhé lenne, mint megnyitni. [Katona István (1928) újságíró, politikus, fotóművész; 1978–1985 között a „Kádár-titkárság” vezetője, 1986–1994 között a Magyar Fotóművészek Szövetségének elnöke – A. B.] Túl sokan tudtak már a kiállításról, túlságosan benne volt a levegőben. Végül, ha nem is békésen, de megnyílt.

– *Emlékszem, a kiállításnak olyan katalógusa volt, amelyben saját kezűleg szignáltad a képeket...*

– Igen. Volt e mögött egy vicces történet. Minden katalógusban egy kép volt, technokol rapiddal kellett beragasztani, a lányom akkor volt hét-nyolc éves, és ő is ragasztgatta a képeket. Egyszer csak elkezdett szédelegni az asztal körül. Hát, kiderült, hogy tudtán kívül beszópózott a drágám.

Hajdú János nyitotta meg, akkoriban ő népszerű tv műsorokat csinált, s népszerű előszavakról írt népszerűtlen szövegeket, de nem ezért tiszteljük.

Ugye, Joseph Heller írja a *Tudja az Istenben*, hogy ha akarsz egy tuti könyvet, akkor írd meg egy könyvet a zsidókról, hát ez a kiállítás tényleg fantasztikusan bejött, be mutták a világ négy sarkában, elég sok helyen voltam is vele. A ciki az, hogy már régen nem ezzel foglalkozom. A zsidó anyaggal abbahagytam a szó hagyományos értelmében vett szociófotót, hogy mondjam, kihűlt fürdővízben nem jó lubickolni. A nagy magyar klasszikussal szólva, *Ah, Biberach, más oldalra a köpennyel!*, tehát más dolgokat kell csinálni.

És akkor megcsináltam a Hortobágy anyagot, aminek még volt egy kis szocio íze, s vele egy időben volt a Gázgyár-kiállítás is. Ezeket jó pár évig

csináltam Mindent jó pár évig csináltam. Egy anyagot készítettem egy napig, az Olajfúrókat. A Hortobágyon korábban sokszor próbáltam fényképezni valamit, most megpróbáltam lefényképezni a semmit. Főleg alig érzékelhető struktúrák jelentek meg benne. Hogy ezeket fogyaszthatóvá tegyem, hozzátettem régebbi pusztai képeimet is, volt mintegy húsz év a két képcsoport között.

Amikor a Gázgyárat elkezdtem fényképezni, az még működött, termelt és szolgáltatott városi gázt, s az utolsó képeken már látható, hogy megszűnt a gyár.

– *Visszatérve a Szövetségre, abban az időben mint-ha még lett volna valamelyes tekintélye a szervezetnek...*

– Akkor fénykorát élte a Szövetség, volt tekintélye, volt anyagi ereje, tudta finanszírozni a rendezvényeit, a kiállításait, anyagilag jól megalapozott külcsoportok voltak, lapot adott ki, ösztöndíjas rendszert tudott működtetni, a kutatási eredményeket publikálni is tudta, részint a lapjában, részint külön kiadványokban. Lehetett pénzt szerezni a Fialatok Fotóművészeti Stúdiója számára.

– *Beszéljünk a Stúdió megalakulásának előzményeiről...*

– Akkor még nem volt felsőfokú fotográfus-képzés, bár a fotográfusok többnyire úgy lesznek, mint a mezők liliomai. Valahol Bourdieu-nél olvastam, hogy a fotográfus két fajta emberből lesz, az uralkodó osztályok azon sarjaiból, akik képességeik folytán nem tudják az osztályuk által támasztott igényeket kielégíteni, és a feltörekvő osztályok azon sarjaiból, akik a megfelelő iskolákat nem tudják elvégezni.

– *Un art moyen...*

– Igen. Így is működött a dolog.

Én úgy gondoltam, hogy a Stúdióban megoldható a továbbképzés koncepcionálisan, terv szerint, illetve meg lehet teremteni a többi stúdió gyakorlatához hasonlóan az alkotó munka anyagi támogatását.

A felsőfokú fotográfusképzés egyébként nem volt eredendően elátkozott dolog. Egykor én csináltam egy tervezetet, amikor arról volt szó, hogy a Színművészeti Főiskola film fő tanszakán indulna egy fotográfia szak...

– *Ez a Herskó-féle kísérlet volt?*

– Igen. A Herskó ki is jelölte közvetlen munkatársának Pásztor János operatőrt, s az egészet összefogni az Illés Papit [Györgyöt], s a dolog alakult is a maga útján, már elkészült a tantervi háló, az óraterv...

– *Maradt ebből meg valami írásban?*

– Olyan táblázatok nélkül, mint a tantervi háló, talán a Múzeumban megvan. Én rendes hivatalnok voltam, nem maradt irat otthon nálam, ezeket a dolgokat is elküldtem Kecskemétre.

– *Csak rövid ideig vezetted a Stúdiót, mert akkor főtítkárr lettél, és ennek a vezetéséről az összeférhetlenség miatt le kellett mondanod...*

– Igen, átadtam Nagygyörgy Sándornak a folytatást. Egyébként a Stúdióban rendszeres oktatás volt, az oktatásban való részvétel feltétele volt a támogatási díjhoz való hozzáférésnek.

– *Sikeres fiatalok kerültek ki a Stúdióból...*

– Jó emberek tanítottak, és volt is pénz rá. Helyiség is volt hozzá. Senkinek nem bántotta a csőrét, hogy ez megalakult, a Szövetségben nem is vállalták a fáradságot, hogy megfűrjék. Így létrejött. Bennem határozottan egy *furor pedagogicus* működött, úgy véltem, hogy a fiatalokat nevelni kell.

– *Hol kezdted tanítani?*

– Tanítottam pár évet a MÚOSZ-iskolában, ott nagyon jó embereket taníthattam, Fejér Gábort, Urbán Tamást, Fenyő Jánost. Aztán Gerelyesné kiutált, rút módon, akkor elég sokáig nem volt a seggem alatt iskola, akkor fölelevenedett a fotóoktatás lehetősége az Iparművészeti Főiskolán. Az úgy volt, hogy kértem Katona Istvánt a Főiskolával való nem eredménytelen tárgyalások után, hogy támogassa az oktatás beindításának ügyét. Ezzel átvette a dolog irányítását a főiskolával való sub rosa tárgyalástól az oktatók kijelöléséig. Közben Horányi Özséb, akivel Gergely főember társaságában tárgyaltam, valamiért kiszállt a főiskolából.

– *Gergelynek az volt a koncepciója, hogy a Szövetség személyi konfliktusait nem szabad bevinni a Főiskolára...*

– Nekem az indító értekezleten váratlanul azt ajánlották, hogy tanítsak esztétikát, én meg azt mondtam, hogy ez egy kicsit mulatságos, erre nekem nincs végzettségem. Én sajtófotót szerettem volna tanítani, ahhoz értek, Katona azt mondta, hogy ahhoz politikailag megbízhatóbb ember kell, s akkor a Pálfi Gábort kérték fel a Magyar Távirati Irodától, amivel én teljesen egyetértettem, mert ő egy kiváló kolléga volt, de csak egy darabig tanított, mert terhes volt számára a dolog. Meg is betegedett, de ez a két ügy valahogy időben találkozott.

A közelmúltban megjelent egy-két interjú a *Fotóművészetben* a fotóoktatás indulásáról az Iparművészeti Főiskolán. Lehet, hogy a dolgok úgy történtek, ahogy ott megjelennek, s lehet, hogy engem megcsal a memóriám, de én valahogy nem egészen így emlékszem sem az eseménytörténetre, sem az

egyres személyek szerepére. Nekem otthon nincsenek irataim szövetségi tisztségviselő korszakomból, részint nem igen vittem haza a dokumentumokat, részint ami mégis nálam maradt, azokat mind átadtam a Fotómúzeumnak, azzal, hogy azok halálom után tanulmányozhatók. Erre egy okom volt: sok kezdeményezés esett arra az időre, amikor én főtitkár voltam, az idő múltával a maga szerepét ki-ki átértékelte, mert úgy talán egyszerőbb. Én nem akarok senkit megbántani, nem akarok senkit korrigálni, ezt én rábízom az utókorra, ehhez a dokumentumok adtak.

S azután a rendszerváltás táján alakult egy maszek iskola, két-három évig döcögött, azt egy évfolyam elvégezte...

– *Ez melyik intézmény volt?*

– Ez nem volt nagy dolog, a Mécs László Könyvkiaadó égisze alatt működött. Néhány kiváló fotográfus és egyéb szellemi lény azért kikerült onnan, így hárman végeztek abból a csoportból Filmművészeti Főiskolán, volt, aki dramaturg szakon, volt, aki filmoperatőr lett, valaki Angliában járt főiskolára, szóval jól elindult társaság lett belőle, ha egy maszek suliból ennyi főiskolát végzett ember kikerül, az nem egy rossz arány.

Az ELTE-n megalakult, pontosabban a néprajzi tanszékből kivált a kulturális antropológiai szak. Vezetője, Boglár Lajos meghívott – miután Kornis Péter nem vállalva a megbízatást, engem ajánlott – hogy adjak elő fotóantropológiát. Némelyes elképzelésem volt a dologról, olvastam az illő számú klasszikust, mi több, felismerve a dolog jelentőségét, Kunt Ernő e tárgyú első dolgozatait a Fotóművészetben publikáltam is. Lassan a hallgatóim segítségével ki-

alakítottam, megformáltam elképzeléseimet, aminek mentén araszolva tovább-tovább jutva építkezünk évről-évre. Az első évek rém szórakoztatóak voltak: a Soros-pénzekből a gyerekek rengeteg terepmunkát végeztek, aminek feldolgozása végtelenül szórakoztató volt.

Elég sok helyen tanítok, mindenütt más címszó alatt. Képszerkesztés, sajtóriport, fotóantropológia, avagy a fotó, mint olyan. Ezt az Iparművészeti Egyetem posztgraduális rajztanár képzésében. Ez arra késztet, hogy naponta gondoljam újra nézeteimet a fotográfiáról revideáljam, vagy vessem el. Na most input nélkül nincs output. Tetszik, nem tetszik, kell olvasni, lapokat járatni, eljárni helyekre.

Akkor Keleti Éva kezdett fotóriporter képzést szervezni Havas Henrik Budapesti Média Intézetében, az ő javaslatára Havas fölkért, hogy én csináljam. Egy évfolyamot vittem végig. Abból a stábból került ki Baki Péter. Ő az, aki igazán a szakmában maradt, volt, akiből jogász lett, és minden más egyéb.

– *Volt egyszer egy Fotógaléria. Az „ős” Fotógaléria 1983-tól...*

– Nagyon szép kis intézmény volt a Váci utcában a McDonald’s mellett. Most valamilyen fotóüzlet van benne. Erdélyi László Attilának, a Főfotó igazgatójának a múlhatatlan érdeme, hogy ez létrejött. Rajta kívül a propagandistája, Bánó Anni vitt ebben jeles szerepet. Írtunk mindenfajta tervezeteket, s aztán ebből kialakult egy alapszabály. Megpróbáltuk a fotót, mint műtárgyat definiálni, s ezzel a fotót a műkereskedelemben bevinni.

Volt egy üzlethelyiség, és fönt az emeleten egy galéria. Egész jól ment a dolog, anyagilag is. Azt túlzás

lenne mondani, hogy nullszaldós lett volna, de ment, nem volt reménytelen. Attól kapott gellert, hogy Kupa Mihály kitalálta az első adórendszert. Az nyilvánvaló, hogy adózni kell, az egész gazdaság attól tud működni, csak az egész, mint minden ebben az országban, össze vissza volt hazudozva. Annak idején azt mondták, ebből nem következik semminek a megsemmisülése, mert úgy fognak átjönni a jövedelmek, hogy megtörténik a kiegyenlítőedés. Ez természetesen nem volt igaz. A galériában eredetileg úgy voltak kalkulálva az árak, hogy a művész kapott egy tisztes összeget, s a paszpartuzott, keretezett kép nem került többbe mint száz márka – átszámítva. Úgy becsültük, hogy ez nem eltűzött, ez akkor kb. hétezer forint volt. Ez az akkori árak mellett elfogadhatónak tűnt. Na most, az adótörvény értelmében az ár úgy emelkedett a duplájára, hogy a művész egyetlen nettó plusz fillért nem kapott. Mindenre rakódott egy kis adócska. Ez alapjában tette tönkre a galériát. Közben váltották egymást a vezetők. A rentabilitás romlott, a galéria veszélybe került. Ebben a helyzetben kellett Erdélyi felszólítására megoldást keresni. Beleütköztem egy ügyvédbe, aki vállalta, hogy fenntartja a galériát, kifizeti a rezsit, ezért az emelet egy részét megtartja magának irodának. Ez nem tűnt rossz konstrukciónak, ámde közben a cég kényszerűen egy német vállalkozással került kapcsolatba, amely ide fotóboltként beköltözött. Erdélyi a Fortuna utcában felkínált az ügyvédnek egy cserehelyiséget, a fotógaléria pedig gyakorlatilag megszűnt. Az ügyvéd másodosztályú kerámiát árult. Olyan rangú műtárgykereskedés azóta sem létezik.

Vannak olyan galériák, amelyek kifelé, külföldre működnek, de ezek már valami másfélék, mint

ami a Váci utcai konstrukció volt.

– *Volt több fotómúzeumi terv is...*

– A Szövetség egykor fura szervezet volt, mindent le akart fedni, amire nem volt intézmény. Így többek között elkezdett fotográfiákat is gyűjteni. Elég pénze arra nem volt, hogy fotográfiákat szerezzen, de mégis megpróbálta. Így lassan összegyűlt egy régi fotóanyag, jó részt a Budapesti Fotóklub anyagából. Voltak aktuális szerzemények is. Megpróbáltam kezdeményezni, hogy a Szövetség által nyújtott támogatás fejében, például egy kiállítás nyomán, a fotográfus a kiállított képek kis kópiáit adja át a Szövetségnek. Ezt nem lehetett igazán kikényszeríteni, de ezzel együtt jöttek be képek a Szövetség gyűjteményébe, s nagyon gazdag képanyag alakult ki. Ennek volt egy őre, Bilkei Gorzó Magda, akinek nem volt külön nyilvántartása, egyszerűen tudott mindent kívülről. A képek poros szekrényekben gyűltek egy irodában. Ekkor fölmerült egy fotómúzeum létesítésének az igénye. Volt is erre bizonyos fogadókészség. Akkor a Szövetség elkezdett nyüzsögni ebben az ügyben is, ez a főtitkárságom idejére esett. Mindenféle tárgyalások voltak, különféle koncepciók születtek. Kialakult az első terv: Pásztor János Szüret utcai villáját céloztuk meg. Ezt a minisztérium átadta volna nekünk. Ámde, miután a Szövetség eléggé el nem ítéhető módon, minden híresztelés ellenére demokratikus szervezet volt, a fotótörténeti anyag gondozására alakult testület kacagva meg tudta fúrni a múzeum tervét, hiszen ez bizonyos személyes érdekekkel nem esett egybe, lévén, hogy a gyűjtemény így kikerült volna a Szövetség kezeléséből. Vannak, akik azt mondják: jó, hogy nem úgy alakult, hanem így, hogy ugyanis Kecskeméten jött létre a múzeum.

De sajnos Magyarország Budapest központú, az egy tréfa, hogy fantasztikus minőségű kiállítások sora jön be az országba, amit csak az a néhány tucat ember lát, aki hajlandó kocsival Kecskemétre lebalagolni. Én, nagyon sajnálom, nem tartozom ezek közé.

A Pásztor-ház terve tehát elúszott. Folytak további tárgyalások, amikor Bereczky Loránd lett a Nemzeti Galéria főigazgatója, följánlotta az egyik folyosót a fotógyűjteménynek. Nem lett volna önálló intézmény, de úgy tűnik, hogy Bereczky által máig jól van a Galéria menedzselve. Aztán ez is megghiúsult a mi belső ellenállásunkon. Volt ugyanis egy határidő, hogy meddig kellett volna átadni az anyagot, mert ha az addig nem történik meg, akkor a nekünk szánt folyosót át kell engedni a „fekete seregnek”, a múzeumi fegyveres őrségnek. A Szövetség nem nyilatkozott, így odaköltözött a múzeumi *fekete sereg*. Ezután kezdődött a kecskeméti történet, amit én már csak nagyon távolról figyeltem ahhoz, hogy a részleteit ismerjem.

– *Mit tartasz még elmondandónak a Szövetséggel kapcsolatban főtitkárságod idejéből?*

– Magáról a Szövetségről el lehet mondani, hogy én egy jól pozícionált szervezetként kaptam, mert a Szövetség első vezetője Vámos László volt, aki még az 1956 előtti időkből Marosán Györgynek volt az *intimusa*, ő nem ügyetlen kézzel tette le a Szövetség alapjait. A szervezetnek széles társadalmi bázisa volt, bár nekem az a meggyőződés, hogy a Szövetségnek a mai napig a széles társadalmi bázis a végzete. Miért jöttek létre egykor a művészeti szövetségek? Mondjuk meg az őszintét, ezek szovjet szervezeti formák, amelyek arra szolgáltak, hogy

komoly juttatásokkal, kedvezményekkel betelerjék a művészeket egy akolba, ahol szemmel lehet tartani a tevékenységüket, durván vagy finoman irányítani. Személyükben büntetni vagy jutalmazni lehet őket, útleveleket adni, vagy elvonni, kiállításokat úri módon kifizetni, vagy megtagadni a kiállítás lehetőségét; mindenre volt példa. Az ötvenes-hatvanas években a *szakmának* nem volt széles bázisa. A Szövetségbe így bekapcsolódtak az amatőrök is. A Fotóművészek Szövetségén kívül a többi művészeti szövetség *professzionátus* egység volt, hivatásszerű művészekkel, akiknek megfelelő képzettségük volt. Ne felejtjük el, hogy Kassák Lajost a hatvanas években hatalmas viták után veték fel a Képzőművészek Szövetségébe..

– *Az akkori huzakodásnak persze politikai okai is voltak, Kassák múltja...*

– No, jó, persze. Azért nem akarták felvenni, mert konstruktivista volt. Mindenesetre a képzőművészek elzárkóztak az amatőröktől. A fotós területen ez másképp volt, nem volt szerves utánpótlás, gyakorlatilag minden fotográfus amatőrként indult, így volt az amatőrök iránt nagy affinitás. A baj az volt, hogy később a Szövetségen belül sem különült el strukturálisan ez a két terület. A szövetségi tagság mind a mai napig egy képkészítői készséget igazol. Most a *professzionátus* művészlét nyilván alapvetően más ismérvek alapján rendeződik. Szóval az egy dolog, hogy valakinek néha jól sül el a keze, attól ő még sült amatőr marad. A színész szakma is megjegyzi ikszről, ipszilónról, hogy nagyszerű színpadi jelenőség volt, de nem volt hivatásszerű színész. Nem volt kiegyenlített a tevékenysége, mert a *mesterséget* nem tudta. A fotográfiában ez a dolog nem vált el, ha

valaki néhány kiállításon jól szerepelt, egyébként a saját maguk által kinevelt zsűrorok döntései nyomán, akkor megkapta a fotóművész státuszt, ami azért volt húzós, mert az akkori jogszabályok szerint a művészeti szövetségi tagság munkajogilag azonos értékű volt a felsőfokú végzettséggel.

– *Na, most ezen a területen, ahol sokáig nem volt főiskolai képzés...*

– Persze, akkor ez nagyon fontos volt. De az amatőr fotósok hozták magukkal az amatőr vezetőiket is, akik nem nagyon tudtak másféle dimenziókban gondolkodni, s a Szövetségnek ezek az amatőrizmusból kinőtt vezetői véresen irtották a progresszívet, az avantgárdot, a társadalmilag aktív fotót, irtották a fotográfia intellektuális megközelítésének a formáit, ezek ugyanis idegenek voltak a létüktől. A szembenállásnak könnyű volt politikai színezetet adni, adtak is, könnyű volt a személyeskedésig elvinni a dolgot. Amíg Zinner Erzsébet élt, addig az ő *slafrokja* mögül én könnyen el tudtam bánni a kirívó esetekkel. Amikor szegény Zinner meghalt, akkor *face to face* kerültem ezekkel az ellentétes mozgásokkal és ez rendkívül nehéz volt. Zinner háttéréről egyébként sokan *suttogva-buttogva* beszéltek, szeretném elmondani, hogy ennek igazi alapja nem volt. Zinner egykor jóban volt Radnótiékkal, s aztán *Radnóti Fífi*vel, Radnóti Miklós özvegyével mindvégig tartotta a kapcsolatot. S az Aczéllal való kapcsolata sem politikai volt, hanem Radnóti özvegyének társaságán keresztül működött.

Volt tehát egy örökös harc a Szövetségen belül az amatőr vonal embereivel, akik mindig megtalálták maguknak a megfelelő kapcsolatokat, hogy az akarukat érvényesítsék. Meggyőződés, hogy a

Szövetség máig nem heverte ki ezt a fajta ketősségét, ezért is bizonytalan státusú szervezet.

A másik probléma a Szövetségben az volt, hogy szerintem a fotográfiának sohasem volt igazi értelmisége. Nem cím és rangkórságról van itt szó, de az elképzelhetetlen, hogy egy nem zenetudományi felkészültségű ember zenekritikát írjon. A *Népszabadság* mostani jeles zenekritikusának legtöbbször azt húzzák az orrára, hogy nem zenetudományi alapjai vannak, bármennyire ért is a zenéhez. És ez kizárja őt ebből a körből. A Színművészeti Egyetemen képeznek kritikust.. Ha nem is annyira régi. Az irodalomkritikus természetesen irodalomtudományból doktorál, mielőtt rangos kritikát művelne. Zsurnál-kritikát írhat akárki, de az egy másik dimenzió. A fotográfia nem tudta kitermelni a maga értelmiségét. Egykor a Szövetségben el tudtam érní, némi agresszivitással, hogy elkezdünk művi úton saját értelmiséget tenyészteni, sikerült pénzt szerezni arra, hogy a Szövetség szakírói ösztöndíjat alapítsanak. A kedvezményezettek közül néhányan ma is a szakma körül vannak, sikerült kiadványsorozatot indítanunk a munkáikból, jó pár kötet jelent meg szövetségi finanszírozás nyomán, alap kutatások eredményeit publikálva. Ez egyetemistáknak szóló ösztöndíj volt, de a megszerzett tudással nem lehetett mit kezdeni, ezzel nem volt hová menni, ebből nem lehetett megélni, így a legtöbbben kikoptak ebből a történetből.

A *Fotóművészet* című lap akkor egy más koncepciójú orgánus volt. Az én elképzelésem szerint a fotótudomány, a fotográfiával kapcsolatos ismeretek megfogalmazására, összefoglalására, magyarra való fordítására, publikálására szolgált.

Azt akartam, hogy ez egyfajta forrás legyen azok számára, akik a fotóval komolyan akarnak foglalkozni. Lehet, hogy egy fotólapnak nem így kell kinézni, mint amilyen a mienk volt. Én viszont úgy gondolom, hogy mivel manapság a tudósok minősítésébe is beleszámít, hogy hány szakirodalmi hivatkozás szól róluk, ebből a szempontból nyugodtan hajthatom majd örök álomra a fejem, mert a *Fotóművészetnek* a mai napig gyűlnek a hivatkozásai. Ez nem az én érdemem, ez a szerzők érdeme; Horányi Özséb, Szilágyi Gábor, Kunt Ernő, Miklós Pál, Végvári Lajos, Albertini Béla, Beke László, Vekardi László, Almási Miklós, Peternák Miklós voltak a szerzőink [bocsánat, kedves olvasó, ezt Féner Tamás mondja, én csak lejegyzem – A. B.], voltak itt a mai napig érvényes külföldi publikációk is Susan Sontagtól Bourdieu-ig sorolva a szerzőket.

Talán alapvető műveletlenségem folytán, kalandos történetek is voltak. Ma már az ember derül rajta, hogy az akkori legjobb Lukács tanítványokat összegyűjtve elméltünk azon, hogy mit gondolt *volna* Lukács György a fotográfiáról, ha foglalkozott *volna* vele. Persze nem foglalkozott, de akkor ez belefért a gondolatkörünkbe, és jeles emberek jöttek el erre a vitára.

Minden, valamennyire is jelentős fotókiállításról volt fotókritika. Erre ma se elszánás, se kedv, se koncepció, se pénz. Én azt szoktam mondani, hogy minden szakmának olyan kritikája van, amit megérdemel. Most bizonyos tendenciáknak vannak felkent elméleti prófétái, nagyon jó, hogy ilyenek vannak, de ez nem azonos a szisztematikus, átfogó kritikai fórum működésével.

Minden esetre némi kaján kárörömmel vet-

tem tudomásul, hogy a szövetség vezetésében engem követők, gondolom, politikai bölcsességből milyen hatékonyan rombolták szét a szövetség elmélet-szervező munkáját, külkapcsolatait, kiállítás-politikáját, egyéb gyanús imperialista furmányait.

– *Úgy emlékszem, hogy a kilencvenes években nem voltál jó passzban...*

– Amikor megszűnt a *Képes* 7, Tamás Menyhért, az erdélyi író, kedves barátom előkerült. Őt egy fura kapcsolatból ismertem. Réges-régen-régen, amikor még működtek újságíró üdülők, a szobák jobb hasznosítása érdekében idegen embereket telepítettek össze egy szobába. Egyszer egy szobába rakták Bőzsöny Ferencet, Menyhértet, meg engem. [Bőzsöny Ferenc (1931) rádiós bemondó, tanár – A. B.] S akkor volt közöttünk egy hallgatóságos *gentlemen's agreement*, ami arról szólt, hogy ha valamelyikünknek a szobában diszkrét dolga van, akkor a másik két úr elmegy evezni. Hogy is mondjam, Menyus megismerkedett egy lánnyal, aki azóta is a felesége, mi meg órákon át eveztünk körbe-körbe a Balatonon... Tehát Menyussal innen van ismeretségem. Amikor tehát megszűnt a *Mézes Réti* [a *Képes* 7] akkor Menyus, 1991-ben, felajánlotta nekem, hogy menjek át a *Népszavához*, ahonnan éppen akkor távozott a képszerkesztő. Ez kínoskeservesen ment, mert egyrészt a napilap számomra szokatlan terület volt, másrészt az ottani kollegiális kapcsolatok elképzelhetetlenül rosszak voltak, bár mindenki mondta, hogy ez a *Népszava* mélypontja a korábbiakhoz képest.

Ugyanakkor sok tapasztalatra tettem szert. Például volt egy tárgyalás, amikor a lap eladásáról volt szó, fölrendeltek, hogy csináljak egy képet a tár-

gyalásról, amikor meghallottam, hogy a szakszervezeti vezér hogyan beszél a szakszervezet lapjáról, a szakszervezet lapjánál dolgozó újságírókról, az olyan mély hatással volt rám, hogy lementem a szobámba és föl hívtam a Művészeti Dolgozók Szakszervezetének a főtítkárárt, Orosz Sándort, hogy egyrészt lemondok a szakszervezetben viselt funkciómról, másrészt kilépek a szakszervezetből.

Ekkor már nagyon *elmehetnékem* volt, s akkor alakult meg a *Griff*, odakerültem, aztán dolgoztam a *Vasárnapnak*, ezek féléves, egy éves lapok voltak. A végén ettől kirúgtak, akkor eléggé nem volt mihez kezdeni, de közben egy régi jó ismerős indított egy *Óra és Ékszer* című lapot, oda hívtak képszerkesztőnek. Az nem jelentett valami nagy munkát, mert negyedéves kiadványként működött. Én fotóztam is, de nem volt túl sok teendő. A kiadónál valahogy elhitték, hogy én értek a képszerkesztéshez, és lassan a többi nagyobb képeslapot is rám bízta. Ez szakmailag is érdekes volt, mert szabad kezet adtak a munkához. Elfogadták, amit csináltam. Érdekes emberekkel találkoztam: ékszerészekkel, órással; fantasztikusan izgalmas, kulturált társaság volt. Továbbá nagyon tanulságos volt a fodrászlegények csapata: szándékosan használom ezt a kifejezést, ők ugyanis hajművészekként adták elő magukat, úgy is viselkedtek. A fodrászlapban a szerkesztőbizottság tagja, Főfodrász, vindikálta magának, hogy bele is szóljon a dolgokba, szóval rém mulatságosan viselkedett. Ezeket azért én körülbelül a zsírszobrások és az elemi iskolai szjöld-alkotók közé sorolom... hát érdekes volt megismerni ezeket a mai élet királyait.

Aztán Völgyi Vera hívott a *Népszabadság Magazin* főszerkesztője hívott a Magazinhoz...

– *Közben, gondolom a "könnyű" életed következtében, volt egy infarktusod...*

– Ja, volt. Meg lebonyolítottak rajtam egy *bypass*-műtétet is. Ennek már hat éve. Mondta a *prof*, hogy tizenöt évre vállalja a garanciát, úgyhogy most belehúzok a nagy életbe... igen, ezek úgy lerakódnak az emberben, a frusztrációk, a meghíúsulások, a fölösleges stresszek.

A Magazinnál kialakult egy csapat, öt évig voltam ott, most három éve jöttem el. Az se végződött jól. Én lassan tanulok. Azt mondják, a dinoszauruszok azért haltak ki, mert az idegpályájuk igen lassan működött; ha egy dinoszaurusz belelépett egy rozsdás szögbe mire észrevette, hogy fáj a lába, adigra elpusztult vérmérgezésben. Én is egy kedves kollégát cipeltem magammal, mit tudom én, együttműködésünk alatt háromszor-négyszer megfúrt különböző munkahelyeken, nem nagyon vettem észre. Számomra ez nem volt evidens. Ezt nem tudtam elképzelni valakiről. Nem ismeretem a törekvő, fiatal kollégákat. Mire megismertem őket, a dolog irreleváns lett, nem tudtam vele mit kezdeni.

– *Mikor lettél nyugdíjas?*

– Az infarktus után leszázalékoltak, ez egybeesett valamelyik laptól való kirúgásommal, talán a *Vasárnap*tól, nem tudom, ezek a dolgok valahogy összefolynak. Futkároztam ide-oda állás után, minden ajtó bezárult, természetesen... elképesztő palik közölték, hogy ők most választottak, de nem engem választottak, én mindig megértettem, természetesen.

– Tehát három éve hagyta abba a Népszabadság Magazinnál...

– Nem hagytam abba, kirúgtak. Elég nagy változásokat vártak akkor a laptól, s az akkori legfőbb illetékes úgy gondolta, hogy én túl öreg vagyok ahhoz, hogy ezekben a változásokban képes legyek részt venni, s az amúgy nagyon törekvő helyettesemet bízta meg a folytatással. Amit ő fájó szívvel bár, de elvállalt. Pütkösdí királysága egyébként pár hónapig tartott, mert aztán kidobták a laptól az első embert, és ő is repült.

Két éve a Magyar Távirati Irodánál vagyok, mint szegény, elaggott nyugdíjas – angolosan rövidítve: SZENY – szóval olyan ízé. Minden lében két kanál. Vagy egy. Se. Fényképezhetek, havi két riport, könyveket szerkeszthetek, ez-az miegymás. Van szobám, van dolgom, kollégák, duma, újságok, büfé, kávé, fontosság tudat.

Szóval jó.

Pályafutásom mókás történetei közé tartozott, hogy amikor egyszer csináltam egy hanglezborítót a Lokomotív GT-ről, merőben személyes okokból, a könnyű zene különben nem érdekelt, s akkor nem akarták kifizetni a tiszteletdíjat, mert több kép volt rajta, s azt mondták, hogy egy borító, egy tiszteletdíj. Akkor én azt megfellebbeztem, s Erdős Péter megtiltotta, hogy hanglezborítsam a továbbiakban. Abban az évben kaptam Balázs Béla-díjat, és főnökének, Bors Jenőnek, a Hungaroton igazgatójának nem jutott eszébe, hogy *szilencium* alatt vagyok, s küldött egy gratuláló levelet, akkor megírtam, hogy döntse el, vagy gratulál, vagy eltilt a munkától. Ezeket a dolgokat nem tudom sajnós magamban tartani.

– Könyveid előszavai jelzik, hogy jó kapcsolatban voltál Almási Miklós esztétával...

– Nagyon jól ismertem Miklóst, kedvelem, szeretem, olvasom. Amikor Almási megalakította az egyetemen a média szakot, első menetben meghívott fotóriportázt tanítani. Ez a sor megszakadt, mert Almási tanszékvezetőként kivált az egyetemről, aztán amióta visszakerültem, most már inkább képszerkesztést meséltem a gyerekeknek a média szakon. Miklóssal baráti kapcsolat volt, van, marad. Ebből adódott, hogy egy-egy könyvemhez őt kértem, hogy írja meg a bevezetőt. [*Fények által homályosan*, 1993; *Az idő, a tér, a forma*, 2001 – A. B.] Tudod, amikor én dolgozom, mindig kell valaki, akivel meg tudom beszélni azt, amin dolgozom, de az sohasem volt fotográfus. Fotográfusokkal nem igen van miről beszélni, a munkáimat mindig másokkal beszéltem meg. Bálint Endre, Gyarmathy Tihamér, Almási Miklós... velük beszéltem meg először.

– A beszélgetésben időről-időre előkerül a politikához való viszonyod. Mondanál erről valami közéletbit, munkásőr is voltál egykor...

– Igen, ezt viccesen úgy szoktam mondani, hogy én *megélhetési munkásőr* voltam. No, nem anyagi okok miatt. Akkor már jócskán benne voltam a szociofotós munkában. Ahhoz, hogy valahová bejussak, azt kellett tenni, hogy bemenjek a minisztérium sajtóosztályára, mindféle engedélyekért, vagy megkaptam, vagy nem. Aztán elmentem különböző munkahelyekre, ahova vagy beengedtek, vagy nem. Dolgoztam a *Munkásőr* című lapnak, ahhoz, hogy ezt megtehessem, a testület tagjának kellett lenni. Így amikor elkerültem egy gyárba fényképezni, annyit mondtam: munkásorség! Bementem parancsnokhoz, azt

mondtam, adj nekem egy kísérőt, mert én a gyárban fotózni akarok. Mire ő: parancsolj! Ezért mondom, hogy én megélhetési munkásőr voltam.

A pártban egyébként én soha, semmilyen funkciót nem töltöttem be. Nem mentségeként mondom, egyszerűen egy fotóriporter nem volt abban a helyzetben, hogy ilyesmire méltas-

ság. Mint ahogy a szerkesztőségi munkámat sem ismerték el soha, semmivel. Más irányból az alkotói munkámat igen, örültem neki, természetesen, de ez a munkahelyemen csak ingerültséget keltett. A Balázs Béla díj után a főszer-

kesztőm, korábban barátom tíz évig gyakorlatilag nem állt szóba velem. Pedig, most már bevallhatom, nem én fűrtam meg a József Attila-díját.

– Mikor az MSZMP a végét járta, te kiléptél, kimaradtál, mi történt veled?

– Én képes vagyok megszüntetni huszonöt éves barátságokat is, ha ez indokolt. Az MSZMP úgy döglött meg, mint egy felfúvódott tehén. Egy nagyot eresztett, egy bűdös gőzt, és aztán nem volt többé. Annyit kellett volna mondani, hogy uraim, a viszontlátásra, fejezzük be, vagy: ennyi volt. A vezetőkben a tartásnak a szikrája nem volt meg. S ez csak betetőzte nálam a politikától való elszakadást.

– Roskovic utcai lakásod és pákozdi hétvégi házad tele van gyűjteményekkel...

– Én úgy gondolom, hogy az, akinek nincs valamilyen hobbi, amit nagyon komolyan vesz, az egyrészt nem tud teljes életet élni, másrészt rettenetesen kiszolgáltatott, mert nincs egy álválósága, ahová visszamenekülhet, ha a tényleges valóság *megélhetlenné* válik számára. Hát én mindenfajta dolgot gyűjtök. Valamilyen módon beleszerelmesedtem a legújabb kori fegyvertörténetbe – nem a hadtörténetbe, hangsúlyozom. Ez rákényszerít arra, hogy sokat olvassak, régen nem beszélnek idegen nyelveket, ha nem kéne szakkönyveket olvasnom, és gyűjtöm is ezeket a dolgokat. Ez állandó munkát, olvasást, internetezést, készenléteket igényel, hogy az ember tájékozott legyen ezen a területen. Hogy mi az értelme, az egy másik kérdés. A legfrissebb szakkönyveket behozatom, azt hiszem többet költök erre, mint a Hadtörténeti Múzeum, ezt komolyan mondom, mert nekik köztudottan nincs pénzü, én meg mindent összeszérolok ezért. Most is három kötetem van érkezőben. Az egyik a *Reichsrevolver 1876–1883* hatalmas kötete, a Mosin-Nagant című opusz

második kötete, s a repülőgép fedélzeti *Mauser* gépágyú fejlődéstörténete.

Egy időben a Magyar Nemzeti Múzeum akkori fegyvertára vezetőjének jóvoltából bejártam a Múzeumba tanulmányozni a gyűjteményt. Kiderült, hogy a vezetőt, Temesváry Ferencet a legújabb kori fegyverek igazán nem érdeklik, őt a művészi fegyverek foglalkoztatják. Elég pénz ugyan nem volt, de hivatali aktusok által lehetett gyarapítani a legújabb kori fegyvergyűjteményt, s Feri rám bízta. A Nemzeti Múzeum ezen részének a feldolgozottsága korábbi koncepcióknak felelt meg, hogy finoman fejezzem ki magam. A régi leíró kartonoknak, régi beírókönyveknek történelmi becsük van, de nem felelnek meg a korszerű ismérveknek, s Temesváry megengedte, hogy újra meghatározzam a darabokat. Megpróbáltam összeállítani az egyes darabok történetét, hol készültek, hol fordultak meg, kit szolgáltak, szóval sok mindent ki lehetett deríteni. Szép, testes leírókartonok születtek. S akkor megjelent a Nemzeti Múzeum fegyvergyűjteményének vaskos *inventára*. Akkor egy hülye történet miatt már nem voltam jó viszonyban Temesváry Ferencel, de becsületére legyen mondván, engem itt a jegyzetek között megjelölt. Én tulajdonképpen többet publikáltam fegyvertörténetből, mint fotóból. Fotózni vagy tudok, vagy nem tudok, ez még nem derült ki igazán, de azt hiszem, hogy a fegyverekhez értek. Ez nagyon vonz, hihetetlen szellemi kapacitás van bennük.

– *Vadászol is...*

– Városi gyerek voltam. Kerestem a másfelé való megmártózás lehetőségét. Ebből később az nőtt ki, hogy az igazi információkat az ország dolgairól vadászat közben tudtam megszerezni. Én nem urakkal

vadásztam, parasztokkal vadásztam, vadásztársasági tagokkal, és a töki, vagy a sári kocsmában többet lehetett megtudni az ország és a világ gondjairól, bajairól, mint bárhol máshol. Meg, hát szerettem a nem túl súlyos piálásokat, a *főzőcskézést*, szerettem azt, hogy ha bejövök a magaslesről jéggé fagyva, akkor jó bemenni Erzsike Néni kosztjára. Az ember fiatalabb korában még többet eltűrt, azt is, ha a szoba nem volt elég meleg, ahol lakni lehetett ilyenkor, vagy éppen befagyott a víz a lavórban. Ezek romantikus dolgok voltak. Most már kényelmesebb vagyok, de azért el-eljárom vadászni. Ma már, meg kell neked mondanom, inkább azt élvezem, hogy egész nap békén hagynak. A napokban el voltam őzbakra, a vadórtól elköszöntem reggel hétkor, s amíg nem jöttek értem, magamban voltam a szobámban, olvasgattam, egészen fantasztikus volt.

– *És a repülőgépek?*

– Az egy másik történet. Én elképesztően ügyetlen vagyok. Ezt állandóan kompenzálom, belekezek mindenféle bonyolult dologba. A fegyver olyan, mint egy ördögglakat. Szétszedni, összerakni komoly szellemi teljesítmény. Én bizony időnként rászorulok, hogy bizonyos kézikönyveket igénybe vegyek. A rendkívül kreatív elméjű Almási Miklós barátom ismerte a fegyver iránti vonzalmamat, és mondta, hogy mutassak már neki egy pisztolyt. Bevittem egyet az egyetemre, ez egy hatástalanított fegyver volt természetesen, lőni semmiképpen nem lehet vele, s mire visszajöttem az órámról, Miklós büszkén jelentette, hogy szétszedte, összerakta, én meg álmélkodtam, mert pontosan tudtam, hogy hogyan működik, de körülbelül kétszer annyit vacakoltam vele, hogy ezt megtegyem. Akkor reggelente, amikor be-

mentem az Almásihoz, kicsaptam egy stukkert az asztalra, egy éven keresztül bírtam, volt elég, Miklós meg jött, hozta a kávé, ettől a gyerekek el voltak ájulva, hogy a tanszékvezető professzor úr hozza a kávé. Nem tudták, mi volt a titkos kapcsolat.

Miklós komoly sportember, valaha első osztályú vízilabdázó volt, felesége a mai napig úszótréner. Miklósnak aztán mozgásproblémái voltak, s akkor én szereztem neki lőteret és edzőt, s Miklós közel hetvenéves korában belötte magát a másodosztályba, ami egy fantasztikus teljesítmény.

No, a repülésre visszatérve: valamikor nagyon régen csináltam a Torda Istvánnal együtt egy repülő riportot. Ez később előjött bennem, s gondoltam, hogy ezzel kellene valamit kezdeni. S akkor, a hetvenes évek közepén, amikor enyhültebb volt a légkör, szereztem engedélyt, hogy elmehessek repülősort fotografálni. Havi rendszerességgel kettő és fél évig jártam a kecskeméti repülőterre, jól kerestem ahhoz, hogy kényelmesen, szállodában lakjam. Volt egy nagyon rendes ezred-törzsfőnök, Mika József, aki egyengette, segítette a munkámat, s én beépültem a repülősort társaságába, ami egy fantasztikusan jó együttes volt. Kérdezték a fiúk, hogy én milyenek látom őket, hát én mondtam, hogy nekem úgy jönnek elő, mint egy jó minőségű cowboy-filmből a *kaubojok*, térdig lógó kézzel, *laza Gézaként* járnak, s iszonyú dolgokat tudnak művelni. A technikától függetlenül ezek irtó jó fejek voltak, kemény emberek, és nagyon szeretetre méltók.

S úgy tűnt, hogy egy idő után befogadtak. Az mindig nagyon fontos számomra, hogy ahol dolgozom, abban a közegben befogadjanak. Hogy *jelét adják* annak, hogy elfogadtak. Az fontosabb minden fényké-

pezésnél. Nekem fontosabb, hogy ott legyek, mint hogy fényképezek.

Én iszonyú figyelmetlen vagyok. A saját vadászterületemen, ahol harminc évig járkáltam, képes voltam akárhol eltévedni. Ez a szórakozottság a levegőben nem kamatozik.

Volt egy kiállításom a Múcsarnokban, a kamarateremben, a már említett Tükörrepülés. Szerettem volna egy repülőgépet oda bevinni. Természetesen a honvédség a legkisebb mértékben sem akart a segítségemre lenni, az MHSz sem [a Magyar Honvédelmi Szövetség, egykor államilag jól támogatott félkatonai szervezet volt – *A. B.*] ez sem, az sem, egyik sem. Akkor elkerültem Farkas Lászlóhoz, a Repülőgépes Szolgálat főigazgatójához, aki azt mondta, hogy menjek a tanműhelybe, s amit találok, vihetem. Volt egy olyan repülőgép, ami pont befért a Múcsarnokba. A kiállítást Jerger Krisztina rendezte, s rájöttünk, hogy ha berakjuk a repülőgépet, befér, mert egy gépet szét lehet szedni, és újra összerakni, szóval befér, de akkor nem látszanak a képek. Ami nem olyan nagy baj, de hát mégis... S akkor inkább repülőmotorokat vittünk be, meg légsavarkat, ejtőernyőt, meg miegyebeket. Kérdezték, mi legyen a géppel. Én lazán és hülyén azt mondtam, hogy hadd álljon Pákozdon, s én mintegy harminc éve azzal játszom otthon a kertben. Közben jött hozzá még két másik gép, egy vadászgép meg egy helikopter. Szétszedem, összerakom, ha elrontom, iszonyú pénzért szerelőket hívok, hogy javítsák meg. Ezekkel úgy elvan az ember, ezek a fontos dolgok.

Másik gyűjtőszervenvedélyem eredményeként van egy ötezer kötet fölötti könyvtáram, sok fegyvertörténeti mű, és repülési szakkönyv. Iszonyú tömegű

működési szabályzat, repülés-végrehajtási utasítás különböző évjáratokból. Az utasszállító Boeingekek légi üzemeltetési utasításai mind megvannak nálam, a 767-es típusig. Minden kabátom térdben össze van gyűrve, mert a ruhásszekrény aljában is könyvek vannak.

Van egy zenei gyűjteményem: van benne rengeteg fekete lemez, kazetta, CD, minden. Megpróbálok ezekkel tölteni az időt. Amióta a televízió fogyaszthatatlanná vált, a híradón kívül semmit nem nézek benne. Viszont naponta két-három órán át zenét hallgatok. Egykori énektanárom azt mondta, ne foglalkozzak zenével, mert süket vagyok. Ez biztos, de kevesen hallgatnak nálam több zenét.

Valamint az ábrázoló geometria tanárom állandóan meg akart buktatni, s azt mondta, hogy ne menjek olyan pályára, ahol térlátásra van szükség, mert nekem olyan nincsen.

– *Ez nem igazán jött be.*

– Nem fogadtam meg. És meg kell neked mondanom, hogy a dolog nagyon kínos volt, mert voltaképpen minden *ábrázoló tanár*, tisztesség ne essék szólván, elvetélt festőművész. Az enyém is egy nem-sikerült művész volt, nem jutott el egy kiállításig, s amikor a Múcsarnokban volt a háromtermes tárlatom, találkoztam vele. Akkor azt kérdezte: mondd fi-am, meg tudsz nekem bocsátani? Én meg azt mondtam, tanár úr, ne fogjuk fel ezt olyan drámaian, spongyát rá, mindenki tévedhet.

– *Az a kiállítás, amihez a mostani katalógus készült, egy aktfotografálásra épült. Mondanál valamit ennek az előzményeiről?*

– Ez egy kedves, mulatságos, bár nem annyira ártatlan történet. Elmondom, hogy miért. Én úgy fényképezek, hogy megvan a munkám, az egy dolog,

s azon kívül fényképezek magamnak. Amit magamnak fényképezek, azt nem merkantil céllal teszem, más kérdés, hogy néha ez is bejön, nem túl gyakran. Tehát nekem valami eszembe jut, s akkor keresek hozzá egy formát. Itt is volt egy gondolat. Láttam már meztelen nőt, nem olyan sokat, de láttam eleget. Ez a képi fantáziámat nem tudja fölcsiholni. Valamit meg akartam oldani.

Amikor Schaár Erzsébet beköltözött a Városmajor utcába, egymás közelében laktunk. Ő a nagy korszakában, ami sajnálatosan rövid volt, tíz egynéhány év, több fajta technikában gondolkodott: kispasztikában, ami vagy rogyasztott üveg volt, vagy bronz. A nagyobb szobrai pedig nagy hungarocell korpuszok voltak cukorspárgával deszkalapokhoz rögzítve, amiben a kéz és a fej, vagy a láb volt gipszöntvény. A lényeg az, hogy ezek hatalmas tagolatlan hungarocell lapok, fejekkel, kezekkel. Ezeket Erzsi a műtermében tartotta, méghozzá oly módon, hogy a fejek, kezek oda voltak ragasztva. Ez egy fantasztikus látvány volt, mert ami éppen nem volt felállítva egy lapra, az a falnak volt döntve, én ezekkel akartam valamit kezdeni, nyilvánvalóan valami kontrasztot kellett keresni, tehát egy eleven nőt odarakni a Kékszakállú nőalakjai közé. Akkor nekem éppen nem volt aktmodellem, de Novotta Ferencnek volt, a kis Novottának, és kértem tőle aktmodellt. Ő hozta ezt a leányzót, én akkor bementem Erzsi műtermébe, egy délelőttöt dolgoztam vele, nagyon keményen. Egy zavaró momentum volt: Erzsi azt hitte, hogy dugni akarunk, és széles jókedvünkben szét fogjuk rúgni a szobrait, úgyhogy négy percenként hozott be szendvicseket és kávé. Amikor befejeztük a fényképezést, a lányt meghívtam egy ebédre, és aztán többet nem láttam. A fotó életem egyik legkedvesebb képe

lett, ez egy negyvenéves kép, a mai napig mutogatom. *Akt szobrokkal* – már szerepelt a múcsarnoki kiállításon is.

Aztán a leányzó három évvel ezelőtt előkerült. A régi aktmodellje általában két okból keresheti meg az embert, vagy azért mert zsarolni akarja, hogy ha adsz egy nagyobb összeget, akkor közölheted a felvételt, vagy, mert megváltozott a családi státusa, és ő le akarja tiltani a képet. Én erre gondoltam. Találkoztam a lánnyal. Fantasztikusan nézett ki, nagyon helyes volt. Arra kért, hogy adjak neki abból a régi képből, mert férjhez ment Németországban és meg akarja mutatni a férjének, hogy milyen jó nő volt tizenhat éves korában. Én aztán megkönnyebbülve és boldogan adtam neki képet. A következő évben itt volt a férjével, találkoztunk a Madách téren egy presszóban, a férj német. Egy-két évvel az után, hogy a lányt én fényképeztem, a hatvanas évek végén ő kiment Németországba, azóta ott él. Kérdezte tőlem, hogy lenne-e kedvem megfényképezni most. Számoltam, olyan ötvenhárom éves lehet. Kicsit fönnakadt a szemem, de ő a rá jellemző bájjal azt mondta, Tamáskám itt minden eredeti, semmi nincs felvarrva, s ott a helyszínen mindjárt meg is mutatta az árut. S aztán lett belőle egy fényképezés, két télen csináltam hat képet. Az volt a döbbenetes, hogy,hosszú-hosszú beszélgetés után most megkérdeztem tőle, hogy miért ment ki. Elmondta, hogy ő modellkedett Lussának is [Lussa Vince (1924) fotóművész, évtizedekenát fény képezett aktokat – *A. B.*] és az illetékesek zsarolták,hogy legyen ügynök, azokra spicliskedjen, akik fényképezik. Ő akkor talált egy módot arra, hogy kimenjen és kinn is maradt. Az ember mostanában szembesül az ilyen történetekkel, de én mélyen elgondolkodtam, mit is akartak ezek egy tizenhat éves lánytól... Rémületes történet. Hol éltünk mi? Azt gondoltuk, hogy csak egy kicsit javítgatni kell rajta, és akkor jobb lesz... .

Még egy aktfotózást csináltam életemben. A modell egy Babett nevű lány volt, aki nagyon jó barátnőm volt, a testéből kereste a kenyerét – a másik végéből. Anekdotalozott, számos mulatságos története volt. Egyszer kedvem támadt őt fényképezni, fölcipeltem hozzánk, fotóztam, amíg a fater haza nem jött. Egybenyíló két szobánk volt. Papa elkezdett magában ultizni, Babett egy darabig nézte, papa kérdezte: tudsz kártyázni, mire Babett: igen. Leültek ultizni, engem akkor sem érdekelt a kártya, elmentem olvasni. Egyszer csak megjött a mama, s lett nagyon nagy kiabálás, mert papa nem vette észre, hogy Babett egy szál jegesmedve bőrbé van öltözve, mert ő csak a lapjárásra figyelt. Mama meg nem a lapjárását nézte, hanem Babettet. Egyébként papára nem volt jellemző, hogy meztelen nőekkel kártyázzon. Nem volt könnyű megmagyarázni a dolgot.

– *Már menetközben is gondolkodtam azon, lehet, hogy lesznek páran, akik megsértődnek az itt elhangzottak miatt, de az interjú olyan műfaj, amelyben két ember beszélget, ami itt elhangzott, az a te visszaemlékezésed a történetekre, s ezt ilyen formában vállalni kell.*

– Nem éltem konfliktusok nélkül az életemet, ennek megadtam az árát infarktussal, szívműtéttel, ezzel, azzal, amazzal, én csak meg akarom mondani a magamét.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

Albertini Béla

Köszönet Baki Péternek a Magyar Fotóművészek Szövetségének történetével kapcsolatos információkért.

